

Szabó Pál

Száműzetés az egyházba?

VII. Bíborbanszületett Konstantín császár rendeletei a szándékos gyilkosok *asylum* jogáról és a környező jogi régiók szabályozása*

Theresiae Olajos septuagenariae

„cseppek helyett sírjatok esőnyi könnyet, ti felhők, a kedvesség uralkodója, Konstantínosz halott.” A magas rangú Szümeon Metaphrasztész krónikaíró, jogász, jogtudós és költő e szavakkal búcsúzott szeretett császárától annak a versének utolsó soraiban, amely az ún. *madridi illusztrált Szkülitzész kézirat* margójára írva maradt ránk (*Codex Graecus Matritensis Ioannis Skylitzes*).¹

Valóban, amikor 945. január 27-én elhárult minden akadály, hogy VII. Konstantín császári hatalmát maga is gyakorolhassa haláláig (959), ifjúsága és sokoldalú tanulmányai álltak mögötte.² Egykori elődjéhez, Marcus Aureliushoz (161–180) hasonlóan a tudós császár alakját testesítette meg, aki számos tudományban járatos. Közismert az uralkodása alatt, az ún. „első bizánci reneszánsz” szellemében a megbízásából elkészített enciklopédiák sora.³ De apjával, VI. (Bölcs) Leó császárral (886–912) ellentétben életművének gyakorlatiasabb oldaláról már sokkalta kevésbé mutatják be.

Tanítványai sorában, köszöntő ünnepi tanulmányunk a Professzorasszony kedvelt császáranak eddig megismert szellemi portréjához kíván újabb mozaikszemcsét illeszteni. (Tanulmányunk elkészítését az OTKA K 81485 sz. pályázata támogatta.)

Milyen volt Konstantín, mint jogalkotó császár? Mert nemcsak az imént idézett vers, hanem az általa hozott rendeletek nagyon is kifejezik személyiségét, philanthróp, humanista szelleméből adódó jóakaró szándékait. Áttekintjük az *asylum* jogról szóló konstantíni rendeleteket, rekonstruáljuk a császár lehetséges jogalkotói szándékát, bemutatjuk a kérdés római jogtörténetét, valamint a korabeli európai szabályozást, végül a magyar–bizánci jogi hatások újabb elemére hívjuk fel a figyelmet.

A bizantinológiai szakirodalom elsősorban a kisbirtokos és katona földbirtokosokkal kapcsolatos rendelkezéseit idézi. 947 márciusában a paraszti földtulajdon azonnali és ellenszolgáltatás nélküli visszajuttatásáról adott ki rendeletet.⁴ Továbbá a katonaparasztok (*sztratióták*) földbirtokainak adásvételét szigorította, azaz, hogy ennek nem szabad veszélyeztetnie megélhetésüket és katonai szolgálatukat.⁵ Ezekben is jól megmutatkozik az a jóságos gondoskodás, amellyel megoltalmazza a kisembereket a hatalmasokkal szemben.⁶ Mi azonban –hazánkban eddig nem ismertetett– olyan

---

* Jelen tanulmányunk Dr. Olajos Terézia professzorasszony születésnapja tiszteletére készült, és 2011. október 12-én, Szegeden, a SZTE–BTK Kari Konferenciatermében elhangzott előadás bővített változata, amelynek elkészítését az OTKA K 81485 számú pályázata támogatta.

¹ Szabó Pál fordítása. Ihor Ševčenko: Poems on the deaths of Leo VI and Constantine VII in the Madrid Manuscript of Skylitzes *Dumbarton Oaks Papers*. Vol. 23/24 (1969/1970) 212. A továbbiakban e tanulmányunkban idézett valamennyi forrást, amennyiben külön nem jelezzük, a saját fordításunkban közöljük. A görög szövegek átirásakor a Magyar Tudományos Akadémia által elfogadott átirást követtük.

² Louis Bréhier: Bizánc tündöklése és hanyatlása. I. Budapest 1997. 110, 138. A továbbiakban: Bréhier I. 1997; Georg Ostrogorsky: A bizánci állam története. Budapest, 2003. 240. A továbbiakban: Ostrogorsky 2003.

³ Olajos Terézia: Előszó VIII. o. In: Bíborbanszületett Konstantín: A birodalom kormányzása. Budapest 2003.

⁴ Ostrogorsky 2003. 241.

⁵ Ostrogorsky 2003. 241.

⁶ Bréhier I. 1997. 138.

rendeletével kívánunk foglalkozni, amelyben bizonyos feltételek esetén, megbocsátónak mutatkozott a szándékos gyilkosságot elkövetőkkel szemben is!

Ez a megbocsátó gondoskodása pedig a keresztény szellemiségében gyökeredzik. Az elődeinek – különösen apjának– többszöri házassága miatti feszült viszony, viszály az egyház és császár között ekkorra lecsendesült. Elnézte császári elődje, I. Rómanosz Lekapénosz császár (919–948) fiának, a pátriárkává tett Theophülaktosznak (933–956) kicsapongásait, míg ő maga élete végén Olümposz monostorait látogatta.⁷ Uralkodása során pedig elődje családjával, a Lekapénoszokkal szemben, az előkelő és gazdag Phókasz–családra támaszkodott.⁸

Mindazonáltal szabályozása tárgyává tett egy olyan kérdést, amely hosszú időn át az egyházi és világi hatalom szempontból egyaránt kényes volt. Meddig érvényesülhet a császári végrehajtó hatalma és meddig a szent egyházjog védelme? Mert fennmaradt e császár neve alatt, –évszám megjelölés nélkül– két olyan rendelet, amely az *asylum* jogot és az emberölést szabályozza.⁹ Ahhoz, hogy el tudjuk helyezni ezeket a bizánci jogalkotásban, meg kell vizsgálnunk az emberölés és az *asylum* jogi környezetét, szabályozási előzményeit, a régészek kifejezését némileg átalakítva: jogi „lelethorizontját.”

I.

Bizáncban, ellentétben a középkori Nyugattal, a római jog tradíciója folyamatosan továbbélt.¹⁰ Ennek legnagyobb bizánci törvénygyűjteménye pedig éppen Konstantín apjának, VI. (Bölcs) Leó császár révén, görög nyelvre lefordítva és témák szerint rendszerbe foglalva, 60 könyvben rendelkezésre állt: *Ta Basilika* néven.¹¹ Vizsgáljuk meg ebben először az emberölést.

Alapelv, hogy a római jog a *Digestá*ba összegyűjtött régi szabályai szerint az emberölés halállal büntetendő. A L.Cornelius Sulla-féle egykori *Lex Cornelia de sicariis et veneficis* szabályát (D. XLVIII. 8. = B. LX. 39. 1) természetesen a bizánci *Basilika* is átvette: „Az emberölésről szóló *Lex Cornelia* megparancsolja, hogy aki embert öl, és aki alattomban tűzvészt okoz, és aki gyilkosság, lopás miatt fegyverekkel járkal, és aki a tisztviselővel vagy bírósággal arra törekszik, hogy valaki hamisan legyen megvádolva, vétkesség (t.i. a vizsgálata) nélkül ítéltesék el.” (B. LX. 39. 1.)¹². Az erre vonatkozó bizánci *skholion* ezt „főbenjáró vádnak” (*kefalikos egkléma*) nevezi. (Sch. g. VII. 692.¹³)

Azonban a Sulla-reformokkal foglalkozó Sály Pál mutatta ki, hogy e törvényben szereplő „főbenjáró” büntetés (*capitaliter*) nem halálbüntetést jelentett, hanem az elkövető jogalanyiságát (*caput*) érintette, így ő száműzetést (*interdictio aquae et igni*) ért alatta.¹⁴ Ezt támasztják alá a római jogtudósok véleményei is. Paulus „*poenam deportationis*”-t, Marcianus ugyanezt és teljes vagyonekőzést említett („*poena insulae deportatio est et omnium bonorum ademptio*”, D.

⁷ Bréhier I. 1997. 139.

⁸ Ostrogorsky 2003. 240.

⁹ Jus Graeco-Romanum. Pars III. Novellae constitutiones. Edidit: Carl E. Zachariae a Lingenthal, Lipsiae 1857. 270–272; 272–275. Továbbiakban: JGR. III.

¹⁰ Ruth J. Macrides: Killing, Asylum and the Law in Byzantium. In: Speculum, vol. 63. No. 3. (Jul. 1988.) 509–538. Továbbiakban: Macrides 1988. 509.

¹¹ Ostrogorsky 2003. 219.

¹² Basilicorum libri LX. Tomus V. Lib. XLIX.–LX. continens. Adiecit D. Carolus Guilielmus Ernestus Heimbach. Lipsiae 1850. 761. Továbbiakban: Basilika V.

¹³ Basilika V. 762.

¹⁴ Sály Pál: A Lex Cornelia de sicariis et veneficis. Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica. Tomus XIX. 2001. 319. Továbbiakban: Sály 2001.

XLVIII. 8. 3. 5.).¹⁵ A száműzetés azonban a köztársaság kori Rómában nem büntetés volt, hanem csak büntethetőséget megszüntető ok, amellyel minden római polgár élhetett (*ius exulandi*).¹⁶ Ahogyan Cicero is megjegyezte „nem büntetés, hanem menedék és védelem a büntetés alól.” (Nótári Tamás fordítása).¹⁷ Hozzá tartozott az önkéntesség, és hogy még ne szülessen ügyében ítélet. Ezután megszüntették a vele szemben indított eljárást, és elkobozták a vagyonát és megtiltották a visszatérését.¹⁸ Ezáltal a római büntetőhatalom mind személyi, mind területi vonatkozásban megszűnt fölötte. Azonban a császárság korában –a birodalom méretei miatt– az ilyen exiliumot nem vették figyelembe.¹⁹

Halálbüntetés egyedül az apagyilkosságért (*parricidium*) járt.²⁰ A sullai törvény értelmezését tovább módosítja az, hogy Sály szerint eredetileg ez is csak a szándékos gyilkosságokra vonatkozhatott.²¹ A Lex Cornelia további elkövetési magatartásai: „aki emberölési céllal mérget előkészített vagy adott, és aki főbenjáró ügyben rosszhiszeműen hamis tanúságot tett, és az a tisztviselő és bíró, aki pénzt fogad el azért, hogy valakit főbenjáró büntetéssel elítéljenek, és aki szolgát vagy szabad embert meggyilkol.”²² „Büntetlen az, aki megöli azt, aki vele vagy sajátjaival nemi erőszak miatt erőt alkalmaz.”²³ Mindez nem zárta ki azt, hogy Sulla törvényét a császárságban továbbfejlesztették. Vagy mi hozzátehetjük: még a bizánci időkben is sajátos módon visszaállítsák.

A római jog –így a bizánci is– alapvetően az elkövető szándékát és annak meglétét, illetve az általa használt eszközt vizsgálta annak megítélésében, hogy mi minősül emberölésnek. A Basilika is Hadrianus császár (117–138) egykori rendelkezését idézte (D. XLVIII. 8. 1. 3.). „Aki szándékot bírt a gyilkosságra, de csak sérülést okozott: gyilkosság az, és aki nem akart ölni, de halált okozott: nem gyilkosság. A szándékot továbbá az ütést kifejtő eszköze mutatja meg.”²⁴ Vagy például: „Aki valakit nem gyilkos szándékkal öl meg, ne ítéljék el, mint gyilkost, hacsak nem katona, viszont mérsékelt módon büntessék meg. E rendelkezés továbbá megköveteli, hogy a gyilkosságot elkövetőről bizonyítassék be, hogy a sebet nem ölési szándékkal okozta.” (B. LX. 39. 13.).²⁵

Egy X. Konstantín Dukasz császár (1059–1067) korabeli, a Basilika LX. 39. 3.-hoz fűzött értelmező *skholion* (Sch. q. 692–694.) részletesen ismerteti a bizánci jogban a gyilkosságok szándék szerinti felosztását és egymástól való elhatárolását, amely fogalmi rendszer már VII. Konstantín rendeletében is érezhető. Így „A gyilkosság az szándékos (*hekuszosz*) vagy gondatlan (*akaratlan, akuszosz*). A gondatlan: az vagy teljesen gondatlan (*pantelosz akuszosz*) vagy közel van a szándékához (*engüsz hekuszió*). A szándékos az: vagy meggondolatlanságból szándékos (*hekuszosz ek propeteiasz*) vagy szándékos az előre megfontoltságból (*hekuszosz ek probuliu*).”²⁶ A Basilika példákat is említ az egyes esetek illusztrálására („*Garida Konsztaninosz Dukasz császárhoz a gyilkosságok felosztásáról és a Nagy Egyházba való menekülésről.*”).²⁷

¹⁵ Sály 2001. 319.

¹⁶ Nótári Tamás: Római köz- és magánjog. Szeged 2011. 334. A Továbbiakban: Nótári 2011a.

¹⁷ Pro Caec. 34, 100. Idézi: Sály Pál: Előadások a római büntetőjog köréből. Miskolc, 2011. 50. A továbbiakban: Sály 2011.

¹⁸ Sály 2011. 50; Nótári 2011a 335.

¹⁹ Nótári 2011a 335.

²⁰ Sály 2001. 320.

²¹ Sály 2001. 307. „Véleményem szerint biztosak lehetünk abban, hogy a törvény már kihirdetésétől fogva csak a szándékos elkövetést büntette.” Erre Cicero Milo elleni védőbeszédét hozza fel példának (4, 11).

²² Basilika V. 762.

²³ Basilika V. 762.

²⁴ Basilika V. 762.

²⁵ Basilika V. 767.

²⁶ Basilika V. 763.

²⁷ Basilika V. 763.

„Teljesen gondatlan az, amikor valaki követ hajít kutyára vagy fára, de történetesen embert talál el. Mert ez teljesen gondatlan. Az igyekezet az volt, hogy elhárítsa az állatot vagy lerázza a termést, de a dobás magától alább ment, az útja szerint célt tévesztve. Éppenúgy gondatlan, mint az, ha valaki vékony szíjjal vagy puha pálcával megüti valakit és az megütte meghal. Mert a szándék vizsgálhatik, mert az elkövető ezt azért akarta, hogy megjavítson nem pedig, hogy megöljön. Mert a szándék, – mondják –, az ütő eszközökből kiolvasható.

De a gondatlanság közel van a szándékossághoz is, amikor veszekedésben fával vagy kézzel, nem törődve, a kedvező alkalomban ütött, és akit eltalált, meghal. Mert őt megsérteni akarta, és nem teljesen megölni. De nagyon közel van [t.i. a gondatlanság] a szándékossághoz akkor, amikor (csak) annyira használja védekezésre az eszközt, hogy a bajt legyőzze, de nem gyilkolva okoz sérülést. Ehhez hasonló, aki az emberi erőnél nagyobb követ vagy ehhez hasonló fát használ. Mert ez a gondatlansághoz hozzáadódik, viszont durvaság miatt közel van a szándékossághoz. Mert ezt az ütést szenvedéllyel okozta, de nem azért, hogy megölje a megütöttet, hanem hogy éppen csak leterítse.²⁸

Szándékosságból eredő gyilkosság az, amikor kardot használ valaki vagy más ilyesfélét, mert semmilyen kimentés nincs, különösen, ha súlyos fegyverről van szó, történetesen, ha fejsze vagy kétélű csatabárd. És mert nem úgy tűnik, hogy a kéz ütött, mégis a ráért ütésnek a mértéke viszont rádobva a vasnak a súlyával és a hegyével és legnagyobb erővel szükségképpen végzetes ütést okoz. Szándékos a gyilkosság előre megfontoltságából, ha rablókkal vagy ellenség útján történik, mert előkészülettel és a gyilkosság sok körülményességéből eredően követik el”²⁹

Azonban mindezek a fogalmi elhatárolások a felsorolt példákkal együtt nem a világi jogból, hanem a bizánci egyházjogból, a kánonjogból eredtek, amelyek pedig az ószövetségi Szentírás alapján alakultak. Azt mondhatjuk, hogy a *Basilika* összeállítói –a *Digestán* túllépve– egyszerűen átvették Nagy Szent Baszileiosz (Kr. u. 330–379) kánoni leveleiben leírtakat. Mindez jól példázza számunkra a bizánci jog sajátosságát, a világi jog és egyházjog összefonódását is, amely a korabeli Európa nyugati felén elképzelhetetlen volt. Baszileiosz levelei a zsinatok kánonjaival egyenrangú jogforrásokként jelentek meg a bizánci kánonjogban.³⁰ III. Joannész Szkholasztikosz konstantinápolyi pátriárka (565–577) Baszileioszt „keresztény jogtudósnak” ismerte el és leveleit –kánonokra felosztva– besorolta a Kr. u. 550 körül írott kánonjogi munkájába (*Szünnagógé kanónón ekklésziasztikón*).³¹ A szándékosság–gondatlanság elhatárolását Nagy Szent Baszileiosz I. kánoni levelének (*Epistula 188.*) 8. kánonja tárgyalta, amely szinte szó szerint visszaköszön a *Basilika* szövegében.³² A *Basilikában* ehhez hasonlóan megtaláljuk még *Nüsszai Szent Gergely* kánoni levelének részleteit is, amely a hirtelen felindulás szándékosságát tárgyalja.³³ „Szent Gergely nüsszai püspöknek Szent Létoiosz mütilénéi püspökhöz írt kánoni leveléből: Az emberölést szándékos és gondatlan emberölésre osztják fel. Szándékos a gyilkosság, aki előkészületből merészelt, és amikor birkózásban vagy veszekedésben üt valaki és a megütött a kezével ellene halálosan ütött. Mert annak, akin egyszer a harag győzedelmeskedett és a kéz lendülete nem kímélve senkit a szenvedélynek alkalmas pillanatában, –hogy visszaüssön–, a rossz képes elragadni az értelmét. Így a veszekedésből eredő befejezése a gyilkosságnak szándékosan a cselekvésre és nem a véletlenre készül fel. Viszont a gondatlanok nyilvánvaló ismertetőjellel bírnak, amikor valaki más felé valamit sietséggel, véletlenségből valami szörnyűséget cselekszik.”³⁴

²⁸ Ez mai fogalmaink szerint az ún. limitált veszélyeztetési szándék – Sz. P.

²⁹ *Basilika* V. 763.

³⁰ A kappadókiai atyák. Nagy Szent Baszileiosz, Nazianzoszi Szent Gergely, Nüsszai Szent Gergely és Ikonioni Amphilokhiosz. *Ókeresztény írók VI/1*. Szerkesztette: Vanyó László. Budapest 1983. 47. A továbbiakban: Vanyó 1983.

³¹ Vanyó 1983. 48.

³² Vanyó 1983. 262–264.

³³ *Basilika* V. 771.

³⁴ *Basilika* V. 771.

A Basilikában lévő fogalmakat felhasználva az alábbi táblázatban összegezzük a vétkekesség kategóriáinak az elkövető szándéka szerinti rendszerét:

gondatlan emberölés		szándékos emberölés	
„teljesen gondatlan”	„közel szándékoshoz”	a „meggondolatlanságból szándékos”	„előre megfontoltságból szándékos”

Ezt a bizánci jogelméleti elhatárolást akkor tudjuk igazán értékelni, ha tudjuk, hogy a jogirodalomban és bírói jogalkalmazásban ehhez hasonló kategóriák és elhatárolási problémák máig továbbélnek. Mai fogalmaink szerint ugyanis a gondatlanság és a szándékosság a bűncselekmények törvényi tényállása *alanyi oldalának* részét képező ún. *szubjektív tényállási elemek*nek két alakzata. Például a hatályos magyar Büntető Törvénykönyvben is alapvető kategória (1978. évi IV. törvény, továbbiakban: Btk.).

Az elkövető akarati–érzelmi oldalán a szándékosság két alapvető fajtája: az eshetőleges szándék (*dolus eventualis*) és az egyenes szándék (*dolus directus*) található meg. Az előbbi esetén az elkövető a magatartásainak „következményeibe belenyugszik” (Btk. 13. §). Azonban ide sorolhatunk még más szándékossági alakzatokat is.³⁵ A Btk.-ban meglévő gondatlanság két formája a tudatos gondatlanság (*luxuria*) és a hanyag gondatlanság, hanyagság (*negligentia*). Azaz az első esetben „előre látja magatartásának lehetséges következményeit, de könnyelműen bízik azok elmaradásában” illetve a második esetben „azért nem látja előre, mert a tőle elvárható figyelmet vagy körültekintést elmulasztja” (Btk. 14. §). E különböző szándékossági és gondatlansági kategóriák nem a bűnösség megállapításának kérdésében, hanem a büntetés kiszabásakor relevánsak.

Ha összevetjük a bizánci és a mai magyar szabályozást, a tudatos gondatlanság („közel a szándékoshoz”) és az eshetőleges szándékosság („meggondolatlanságból szándékos”) elhatárolása ma sem könnyebb. Az előbbi esetben az előrelátás absztrakt, az eshetőleges szándékosság esetében konkrét (Horváth Tibor).³⁶

Összehasonlítva: míg a korabeli nyugat európai (germán) törvények ekkor csupán az objektív vagy eredményfelelősség talaján álltak, azaz a tényállásszerű cselekményhez elég volt az okozati összefüggés megléte. A bűnösséget pedig különböző fajta istenítéletekkel állapították meg. Addig a római tradíciókat öröklő bizánci jogi gondolkodás a szubjektív vagy vétkekességen alapuló felelősséget, az elkövető tudati-akarati oldalát is megvizsgálta. Valamint megkövetelte a szándékosság bizonyítását. Az istenítéletek Bizáncban pedig csak később, a XIII. században, a keresztesek jelenlétével együtt jelentek meg.³⁷

³⁵ Továbbá a szándék intenzitása szerint ide sorolható meg a rögtönös szándékkal (*dolus repentinus*), az erős felindulásban, vagy az előre megfontolt szándékkal (*dolus praemeditatus*) elkövetett bűncselekmény. Sőt a bírói jogalkalmazásban különbséget tesznek sértő és veszélyeztető szándék között is, amely utóbbi esetén nem az okozott sértésre, hanem csupán az azt megelőző veszélyhelyzet előidézésére terjedt ki (*limitált veszélyeztetési szándék*) a további bekövetkező eredményre csupán a gondatlansága (*vegyes bűnösség*) állapítható meg. Görgényi Ilona: Tényállastan. In: Görgényi Ilona–Gula József–Horváth Tibor–Jacsó Judit–Lévay Miklós–Sántha Ferenc–Váradi Erika: Magyar büntetőjog. Általános rész. Budapest 2007. 162–165. Továbbiakban: Görgényi 2007. Valamint: Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Budapest 2008. 120–124. Továbbiakban: Nagy 2008.

³⁶ Az elkövető a tudati oldalon a magatartásának következményeit mindkét esetben látja, de a gondatlanság esetében az érzelmi–akarati oldalon ez megalapozatlan, könnyelmű bizakodás (Békés Imre). A hanyagság esetén az elkövetőnél mind a tudati oldal, mind az érzelmi–akarati oldal hiányzik, pedig az elvárható gondosság miatt előre láthatta volna magatartásának következményeit. Görgényi 2007. 166–167; Nagy 2008. 124–129.

³⁷ A. Kazhdan: *Ordeal* címszó. In: The Oxford Dictionary of Byzantium. I–III. Editor in chief. A. P. Kazhdan New York, Oxford 1991. 1531.

VII. Konstantín császár előtti időben a gyilkosokra kiszabott büntetés az elkövető társadalmi helyzetétől is függött. Ez már a római jogban sem bűnösségi kérdés volt, hanem a bűnösség megléte esetén alkalmazott büntetéskiszabási gyakorlat.³⁸ Az egykori sullai száműzetés büntetése megmaradt, csak nem az elkövető szándékosságától, hanem az illető státuszától, személyi jogállapotától, vagyoni helyzetétől függött. Iustinianus császár *Institutiója* szerint (IV. 18. 7) a hamisításokról szóló Sulla-féle *Lex Cornelia de falsis* szankciója „E törvény büntetése rabszolgákat illetőleg a halál, ami a gyilkosokról és méregkeverőkről szóló törvényre nézve is áll; a szabadokra nézve pedig a *deportatio*.” (Ifj. Mészöly Gedeon fordítása.)³⁹

Ezt a büntetéskiszabási gyakorlatot lényegében megismétli a Basilika is: „A tekintélyesebb gyilkosok (*epi tón entimón, honestiores*) elleni büntetés körülzárás (tkp. száműzetés, *perioriszmosz*) és minden vagyonuk elkobzása (*démeuszisz*). Az alacsonyabb rangúak (*epi tón eutelón, humiliores*) pedig kard alá vagy vadállatok elé vettetnek.” (B. LX. 39. 3.)⁴⁰ Ugyanezt ismétli meg összefoglalva az imént említett B. LX. 39. 3.-hoz fűzött értelmező *skholion* (Sch. q. 692–694.) vége is. „A régi kánonok szerint a gyilkost, ha előkelő körülzárásnak (száműzetés) és teljes vagyonelkobzásnak vetik alá, ha pedig közönséges: testi büntetést kap...” (B. LX. 39. 3.)⁴¹

A középkori büntetések azonban nem álltak meg a világi hatóságok által kiszabottaknál, ezekhez – ebben hasonlóan a nyugat-európai gyakorlathoz – külön egyházi, *kánonjogi szankciók* társultak a Bizánci Birodalomban is. Itt is – eltérő szankció esetén – az egyház befolyása érvényesült. A VII. Konstantín előtti időkre nézve a B. LX. 39. 1.-hez fűzött bizánci értelmező *skholion* (Sch. a. VII. 691.) a gyilkosságoknál idézi az *anküurai zsinat* 22. kánonját a szándékos emberölésről. „Legyenek alávetve életük végéig, de legyenek méltóak az életre.” A 23. kánonét pedig a gondatlan emberölésről. „Az első szabálya [t.i. a 22.] megparancsolja, hogy hét éven át részedjenek ebben a meghatározott rang szerint. A második (t. i.: a 23.) pedig, hogy öt évet kell letölteni. Az alávetés helye az egyház kerítésén belül, az ambo részén van.”⁴²

A B. LX. 39. 22.-höz fűzött magyarázó *skholion* (Sch. f. VII. 699–701.) az emberölésért járó kánonjogi szankciókat is közli, ezúttal már megemlítve a jogforrását, amely ezúttal is az I. kánoni levél.⁴³ „Szent Baszileiosz 56. kánonja. Aki gondatlanul ölt, a szentségektől tizenegy évig megfosztva lesz. Ez idő alatt tíz évig így éljen: két évig siránkozzon, három évig a »hallgatók« között töltsse majd idejét, a negyedik évben alávetettségben lévén egy évig maradjon egyedül, a hatodik évben fogadtassék a szentélyeknél.

55. kánon. A szándékosan gyilkolt, ezután megbánást gyakoroljon, húsz évig a szentségektől megfosztva lesz, ezalatt viszont húsz évig így éljen: a négy évig segítségére lesz a siránkozás: kívül állva a templom ajtószárnya előtt, kérve a bemenő híveket, hogy imát mondjanak az ő érdekében, nyilvánosságra hozva saját gonosztettét. Négy év múlva fogadják be a »hallgatók« közé és az ötödik évben velük együtt szabaduljon fel, a hetedik évig velük együtt lesz alávetve, imádkozva szabadul majd fel. A négy évig egyedül a hívekkel legyen együtt, de a felajánlásból (*proszfora, oblatio*) ne részesüljön. Letöltvén ezt, részesüljön a szentségekből.

Ugyanennek a 11. kánonja: Aki gondatlan gyilkosságot követett el, és kielégítően letöltötte a tizedik évben a büntetést. Mert nyilvánvaló, hogy figyelembe vesszük az ütéseknel Mózes törvényeit, mert az ütésektől lerogyót, melyeket kapott és a bottal újra járó, nem tartjuk az ember megölésének.

³⁸ Sály 2011. 56.

³⁹ Justinianus császár *Institutiói* négy könyvben. Fordította Ifj. Mészöly Gedeon. Budapest 1991. 223.

⁴⁰ Basilika V. 764.

⁴¹ Basilika V. 764.

⁴² Basilika V. 761.

⁴³ A kánoni levél megtalálható: Vanyó 1983. 266, 281.

Viszont, ha az ütések után nem kelt fel, annak számára, aki ütött, de nem akarta őt megölni, gyilkosság, az előbbi kitétel miatt azonban (csak) gondatlan emberölés.”⁴⁴

Továbbá a bűnbánati vezekléseket –a szándékosság és gondatlanság szerint– különböző *bűnbánati fokozatokba* osztották fel, amelyeket *Nüsszai Szent Gergely* előbbi kánoni levele alapján idéztek. A teljes bűnbánati fokozatok éveit pedig az előjárók –kedvező megjavulás esetén–, tovább mérsékelhették.⁴⁵

Feltűnő lehet, hogy az eddigiekben csak a Basilikát vizsgáltuk. Azonban nem szabad túlbecsülnünk a Basilika évszázados szabályait, mert korának aktuális történeti-politikai változásait nem tükrözi. Ezért történt az, hogy egyes passzusait később értelmezésekkel, *skholionokkal* látták el. Az emberölésre vonatkozó évszázados szabályok is lassan így szilárdulhattak meg.

Azonban az *asylum* jogot a római jog –ellentétben az ókori hellén joggal– széleskörűen nem ismerte. Nótári Tamás szerint az archaikus római jogban sem volt olyan terület, ahová menekülve az elkövető mentesült volna a büntetés alól.⁴⁶ Sály Pál szerint is egyedül a császárok szobrainál volt erre később lehetőség (*ad statum confugium*), de csak azoknak a szolgáknak, akikkel gazdáik kegyetlenül bántak (D. XLVII. 11. 5; Ulpianus)⁴⁷

A bizánci jog kutatásában ezért mi –a Basilika vizsgálata mellett– legalább ennyire fontosnak tekintjük a bizánci császárok napi gyakorlatot követő jogfejlesztő törvényalkotását: a *rendeletalkotást*. Ezek közül a legjelentősebb VII. Konstantín apja, VI. (Bölcs) León császár 113 novellából álló jogalkotása.⁴⁸ A bizánci jog megismeréhez tehát annak mélyebb rétegeit kell megvizsgálunk, esetünkben az *asylumra* vonatkozó császári rendeleteket is. Ezek pedig már VII. Konstantín rendeleteinek közvetlen előzményeit képezik.

II.

I. (Flavius) Iustinianus császár (Kr. u. 527–565) az 534-ben kihirdetett rendeletgyűjteményének (*Codex Iustinianus, röviden: C.*) I. 12. tituluszában gyűjtötte össze az *asylum* jogra vonatkozó korábbi császári rendeleteket (*De his, qui ad ecclesias confugiunt, vel ibi exclamant*).⁴⁹ Amelyet már a 438-ban kihirdetett *Codex Theodosianus*-ban⁵⁰ is megtalálunk, de amelyet később a Basilika is átvett.

Így látjuk, hogy a templomi *asylum* jog viszonylag későn, a Kr. u. IV. század végén jelent meg a római jogban a kereszténység hatására. 397-ben, a keletrómai Arcadius (395–408) és a nyugatrómai Honorius (395–423) császárok Konstantinápolyban kiadott rendelete elsősorban még az *asylum* joggal való visszaélést büntette. „A júdeaiak, akik csak valamilyen vád alatt vannak, vagy adósságban visszatartottak, azt színlelik, hogy saját magukat a keresztény törvénnyel akarják összekapcsolni azért, hogy az egyházba menekülve képesek legyenek megmenekülni a feljelentésektől vagy az adósság terhétől. Legyenek kényszerítve (erre), és nem korábban vállalva, amíg a teljes adósságot meg nem fogják adni vagy nem lesznek tisztázva, miután ártatlanságuk

⁴⁴ Basilika V. 770–771.

⁴⁵ Basilika V. 771.

⁴⁶ Nótári 2011a 335.

⁴⁷ Sály 2011. 91.

⁴⁸ Ostrogorsky 2003. 220; Scheltema: Byzantine legislation from the death of Justinian to 1453. Cambridge Medieval History. Vol. IV. Chapter XXII. <http://www.third-millennium-library.com/MedievalHistory/Cambridge/IV/22-BYZANTINE-LEGISLATION.html> (A belépés ideje: 2011. X. 10.).

⁴⁹ „Azokról, akik az egyházhoz futnak vagy ott kiáltoznak.” Corpus Juris Civilis. Ediderunt Fratres Kriegellii. Pars II. Codex. Stuttgart 1887. 86. A továbbiakban: Codex Iust.

⁵⁰ Bréhier I. 21.

bizonyítást nyert.” (C. Th. IX. 45. 2.⁵¹ = C. I. 12. 1.⁵² = B. I. 1. 48.⁵³) Viszont tudunk arról, hogy ekkor volt kísérlet az *asylum* jog eltörlésére is. Arcadius nagyhatalmú tisztviselője, Eutropius támogatta egy ilyen törvény meghozatalát, de az egyház erős ellenállásába ütközött.⁵⁴

409-ben Honorius és a keletrómai II. Theodosius császár (408–450) Ravennában kelt rendelkezése az egyházba menekült személy *abductio*jának tilalmát fogalmazza meg. Sőt ennek elkövetését a *crimen laesae majestatis* elkövetési magatartásaiba illesztette be. „A hűséges és engedelmes (alattvalóknak) utasítással rendeljük, hogy senkit nem lehet, aki a szent és sérthetetlen egyházhoz menekül, elhurcolni. Azzal a megjelöléssel, hogyha valaki megkísérel ezen törvénnyel szembefordulni, akkor felségsértés címén kell elfogni.” (C. I. 12. 2.⁵⁵)

II. Theodosius és a nyugatrómai III. Valentinianus császár (425–455) terjedelmes rendelkezése 431-ben, Konstantinápolyban (C. Th. IX. 45. 4.⁵⁶ = C. I. 12. 3.⁵⁷ = B. V. 1. 11.⁵⁸ brevior változat) „Legyenek a hatalmas Isten templomai nyitva az őt tisztelőknak.”⁵⁹ „Elrendeljük, hogy fegyvereket, sem vasból vagy másból védő eszközöket a templomba bemenekült semmit nem bírhat vagy vihet be a templomon belül.” (C. I. 12. 3. 1. §)⁶⁰ „Figyelmeztetjük azokat, akik a szent egyházat fegyverrel birtokba venni merészelik, hogy ne tegyék ezt.” (C. I. 12. 3. 3. §).⁶¹ Ugyanezen császároknak 432-ből való rendelete pedig a Basilikában –rövidítve– fennmaradt: „A fegyverrel bemenekült szolga azonnal erőszakosan távolítsák onnan ki, ellenállva pedig nagyobb erővel kényszerítsék erre, és ha a harcolva meghal, az az úr, aki megtámadta ne legyen számadásra kötelezve.” (C. I. 12. 4. = B. V. 1. 13.⁶² brevior változat). A iustinianusi Codex további szabályai már a templomokban lévő csendháborítókról szóló rendelkezéseket gyűjtik össze.

Ezek után maga I. (Flavius) Iustinianus császár 535-ben, Konstantinápolyban kiadott, a császári közigazgatásnak szóló terjedelmes (17 *capitulumból* álló) 17. rendeletében, *mandatumában*⁶³ is szabályozta és szigorította az *asylum* jog igénybevételét (*De mandatis principum*).⁶⁴ A 17. Novella V. *capituluma* alapelveként elrendelte: „Nem fogod megengedni, hogy a bűnt elkövetők valamilyen előjoggal éljenek, mert ezzel segítséget csak számukra biztosítasz. A vádlottak közül a minden tekintetben ártatlanok és a nem bűnösök legyenek nyilvánvalók. Viszont a gyilkosokat, a házasságtörőket (férfi), a szűzek elrablóit és megbecstelenítőit, a betörőket/támadókat és bűnelkövetőket ezzel keményen törd le, megbüntetve a bűnösöket a törvényeink szerint, hogy a kevesek megbüntetésével valamennyi többi (ember) megmeneküljön.”⁶⁵ Ennek értelmében a VII. *capitulum* az *asylum* jogot nem engedi meg e bűnösöknek: „Sem gyilkosokat, sem a

⁵¹ Codex Theodosianus. Instruxit Gustavus Haenel. Lipsiensis 1842. 964. A továbbiakban: C. Theod.

⁵² Codex Iust. 86. „*Judaei, qui reatu aliquo vel debitis fatigati simulant, se Christianae legi velle coniungi, ut ad ecclesias confugientes evitare possint crimina vel pondera debitorum, arceantur, nec ante suscipiantur, quam debita universa reddiderint, vel fuerint innocentia demonstrata purgati.*”

⁵³ Basilicorum libri LX. Series a volumen I, textus librorum I–VIII. Ediderunt H. J. Scheltema et N. Van Der Wal. 1955. 8. A továbbiakban: Basilika I.

⁵⁴ William S. Thurman: A law of Justinian concerning the right of asylum. In: Transactions and proceedings of the American Philological Association. Vol. 100 (1969). 595. Továbbiakban: Thurman 1969.

⁵⁵ Codex Iust. 86. „*Fideli devotaque praeceptione sancimus, nemini licere ad sacrosanctas ecclesias confugientes abducere; sub hac videlicet definitione, ut, si quisquam contra hanc legem venire tentaverint, sciat se maiestatis crimine esse retinendum.*”

⁵⁶ C. Theod. 966–969.

⁵⁷ Codex Iust. 87.

⁵⁸ Basilika I. 126.

⁵⁹ „*Pateant summi Dei templa timentibus...*”

⁶⁰ „*Arma quoque in quavis teli ferrive specie, eos, qui confugint, minime intra ecclesias habere praecipimus...*”

⁶¹ „*Hos vero, qui templa cum armis ingredi audent, ne hoc faciant, praemonemus*”

⁶² Basilika I. 124.

⁶³ A *mandatumot* a császár általában, mint a közigazgatás feje, a császári tisztviselőkhöz intézte. Nótári 2011a. 96.

⁶⁴ Corpus Iuris Civilis. Pars tertia. Novellas et reliqua continens. Lipsiae, 1853. Rec. D Alberto et Mauritius Fratibus Krieggellis. A továbbiakban: Corpus Iuris Civilis 1853.

⁶⁵ Corpus Iuris Civilis 1853. 108.

*házasságtörőket, sem a szűzek elrablóit és megbecstelenítőit ne véd meg e korlátoknak oltalmával, hanem onnan őket vonszold ki, és szabad ki rájuk a büntetést. Mert az ilyen(eket) elkövetőkkel ne bánj kíméletesen, azért, hogy a körülöttük lévők, az ilyeneket merészeltől ne szenvedjenek, másképpen e templomok biztonsága nem a bűnt elszenvedőknek, hanem a bűnt elkövetőknek adatik a törvénytől. Mert nem lehet mindkettő lehetséges: hogy az asylum-helyek biztonságában erősödjön meg mind a bűnt elszenvedő, mind pedig a bűnelkövető.”*⁶⁶ E rendelkezés rövidített változatát felvették a Basilikába is. „*Sem emberölők, sem házasságtörők (férfiak), sem a szűzek elrablói ne élhessenek az asylummal. Mert a korlátoknak biztonsága a bűnt elszenvedőknek és nem a bűnt elkövetőknek megengedett.*” (B. V. 1. 12.⁶⁷ brevior).

E szabályt Iustinianus még ugyanabban az évben (535) megerősítette az afrikai keresztény egyházakba menekülők számára is, hacsak nem gyilkosok, szűzek elrablói és megbecstelenítői és a keresztény hit meggyalázói (37. novella, *De Africana Ecclesia*).⁶⁸

Ehhez még vegyük hozzá az azóta előkerült egyéb töredékeket is, így a *Codex Marcianus Graecus 179.*-ben görögül fennmaradt ún. „*Tizenhárom edictum*” második tagjaként, az 1969-ben William S. Thurman által publikált rendeletet. Ez a keltezés nélküli (531 és 535 közöttire datált) rendelet megtiltotta, hogy a magas rangú provinciai tisztviselők (világi) asylumot biztosítsanak azoknak az adóbeszedőknek, akik maguknak visszatartják a nekik befizetett adó egy részét.⁶⁹

III.

Franz Dölger nagyszabású, keletrómai császári forrásregesztájából megtudjuk, hogy a gyilkosok *asylum* jogának tárgyában, több mint négyszáz évvel később, VII. Konstantín császár e tárgyban alapvetően új rendelkezést alkotott.⁷⁰ Valóban, a *Jus Graeco-Romanum* lipcsei kiadásában C. E. Zachariae a Lingenthal két – dátum nélküli – rendeletet közölt, amelyek véleményünk szerint összetartozóak (Coll. III. Nov. 10–11.). E novellákkal, rendeletekkel máris a nemzetközi bizantinológiában is alig vizsgált területre kerültünk, ahol az bizánci *asylum* jog területén főleg Ruth J. Macrides és Aristeides Papadakis kutatásai a mérvadóak.⁷¹

A 10. rendelet címe: „*Ugyanannak (t.i.: a császárnak) rendelete a gondoskodás okán, az egyházban menedéket kereső szándékos gyilkosokról, és hogy őket nem fogadják be.*” A rendelet szabályozástörténeti előzményekkel indul, majd hosszú elméleti fejtegetést tartalmaz.⁷²

„*A mózesi rendelkezés tudtul adja a gyilkosról, hogy az áldozati oltártól ragadják el őt. Továbbá e törvényben mind a római, mind más világosan fel van szólítva engedelmeskedni.*”⁷³ E sorokban – ezúttal jogi vonatkozásban – máris rögtön tetten érhető a bizánci kultúra hármassága: a római államszervezet (jog), a görög kultúra (nyelv) és a keresztény hit Ostrogorsky által meghatározott egysége.⁷⁴ Valamint a kánonjogi indíttatás, hiszen a császár novellája merít a Szentírásból is.

⁶⁶ Corpus Iuris Civilis 1853. 109.

⁶⁷ Basilicorum libri LX. Adiecit D. Carolus Guillemus Ernestus Heimbach. Tom. I. Lipsiae 1833. 124.

⁶⁸ Corpus Iuris Civilis 1853. 227. „*nisi tamen homicidiae sint, vel virginum raptores, aut Christianae fidei violatores.*”

⁶⁹ Thurman 1969. 593–606; 598, 600.

⁷⁰ Franz Dölger–Andreas E. Müller: Regesten der kaiserurkunden des oströmischen reiches. I./2. 106. (676, 677. sz. regeszta).

⁷¹ Aristeides Papadakis– Ruth J. Macrides: *Asylum*. The Oxford Dictionary of Byzantium. I–III. Editor in chief. A. P. Kazhdan New York, Oxford 1991. 217. Továbbiakban: Papadakis–Macrides 1991. Ruth J. Macrides: Killing, Asylum, and the Law in Byzantium. *Speculum*. Vol. 63, No. 3 (jul., 1988), 509–538. A továbbiakban: Macrides 1988.

⁷² Nov. X. JGR. III. 270–272.

⁷³ JGR. III. 270.

⁷⁴ Ostrogorsky 2003. 48.

A mózesi könyvekben ugyanis a héber jog szerint az asylum jog már szabályozott, mégpedig az ún. *menedékvárosok* létesítésével kapcsolatban. Mózes V. könyve 3 ilyen városról rendelkezett, ahová a gyilkosok menekülhetnek. De csak az, „*aki nem szándékosan öli meg az ő felebarátját, nem gyűlöli vala azt azelőtt.*” (Móz. V. 19,4.)⁷⁵ Az ilyen elkövető a menedékvárosba való meneküléssel elkerülheti az áldozat rokonainak vérbosszúját: „*hogy ártatlan vér ne ontassék ki a te földeden*” (Móz. V. 19, 10.)⁷⁶ Ha szándékos volt viszont az emberölés: „*akkor...vonják ki azt onnét, és adják azt a vérbosszuló rokon kezébe, hogy meghaljon.*” (Móz. V. 19, 12.)⁷⁷ Ugyanezt említi Mózes II. könyve is: „*Ha pedig valaki szándékosan tör felebarátja ellen, hogy azt orvul megölje, oltáromtól is elvidd azt a halálra.*” (Móz. II. 21, 14.)⁷⁸ Mózes IV. könyvében (Móz. IV. 35, 13.) hat menedékvárost rendelnek el. Józsué könyve bővebben szól a menedékvárosokról „*hogy oda szaladjon a gyilkos, aki megöl valakit tévedésből nem szándékosan, és legyenek azok menedékül nekik a vérbosszuló elől.*” (Józs. 20. 3.)⁷⁹ A menedéket kérőnek ebben a menedékvárosban kell élnie, amíg a gyülekezet meg nem ítéli, és amíg a város főpapja él, azután visszatérhet otthonába.⁸⁰ Véleményünk szerint ez a megoldás mintaként szolgálhatott Bíborbanszületett Konstanín császár számára is: a templomban, kolostorban való elhelyezés ötletéhez.

A császári rendelet ezután Iustinianus császár 17. novellájának VII. capitulumát idézi: „*A házasságtörőknek, a szűzek elrablóinak, a gyilkosoknak és a tolvajoknak a meneküléshez ne legyen asylum lehetősége, mert ebből szent oltalom (aszfaleia) a jogtalanság elszenvedőinek, nem pedig az elkövetőinek adatik.*”⁸¹

A császár viszont példaként hozza fel, hogy menedékvároshoz hasonló helyet azonban már Iustinianus is létrehozott. Sőt, Iustinianus egymásnak ellentmondó rendelkezése abban állt, hogy bár ragaszkodott a régi római törvények megtartásához, de a templomban mégis csak menedéket adott. „*Miután ezt törvénybe hozta uralkodása alatt a dicső Jusztinianosz, aki felépítvén Isten Nagy Egyházának minden csodálatra méltó templomát (t. i.: a Hagia Sophia), kiváltságot (pronomia) adott ennek a szent területnek, hogy menedékjogot bírjon. Ez viszont ki-ki saját magának egymás általi megkárosítását nem minden feltétel nélkül engedte meg. Elrendelte, hogy a házasságtörőknek, a gyilkosoknak, szűzek elrablóinak ne legyen az asylum jogra lehetősége, további más ellenkezőt nem említett. Az ilyen személyeknek –odamenve– van menedékhelye a templomban és ennek felszerelésében.*”⁸²

A szöveghagyományban valóban megmaradt egy ilyen kiváltságot szabályozó iustinianusi rendelet szövege, amely a szándékos gyilkos számára menedéket adott a Hagia Sophiában.⁸³ Főleg a gyilkos vagyonának a felosztását szabályozta, amelynek vagyoni szabályai majd Konstantín rendeletének 2. szankciójában –szó szerint– visszaköszönnek, amelyet később ismertetünk. A Hagia Sophia ilyen kiváltsága azonban nem maradt fenn a korabeli forrásokban –csak a XII. században említik–, ezért például Macrides kétségbe vonja meglétét.⁸⁴

⁷⁵ Szent Biblia. Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár, Budapest 2007. 207. Továbbiakban: Biblia 2007.

⁷⁶ Biblia 2007. 207.

⁷⁷ Biblia 2007. 208.

⁷⁸ Biblia 2007. 82. Azért előfordult ilyen asylum jog megsértése is. Amikor „*elfuta Joáb az Úrnak sátorába, és megfogá az oltárnak szarvait*” Salamon király megölette (1 Kir. 2. 28–34.). Biblia 2007. 352.

⁷⁹ Biblia 2007. 246.

⁸⁰ „*Álljon az a város kapujába, és beszélje el az ő dolgait a város véneinek hallatára, és vegyék be őt magok közé a városba, és adjanak neki helyet, hogy velök lakozzék...és lakozzék abban a városban mindaddig, amíg ítéletre állhat a gyülekezet elé, amíg meghal a főpap, aki abban az időben lesz, azután térjen vissza a gyilkos, és menjen haza az ő városába és az ő házába, abba a városba, amelyből elfutott vala.*” (Józs. 20. 4–6.) Biblia 2007. 246.

⁸¹ JGR. III. 270. A megfogalmazás ezúttal is érzékletesen mutatja az *adikeo* ige *medio-passiv* és *activ* alakjai közti különbséget.

⁸² JGR. III. 270.

⁸³ JGR. III. 272–273.

⁸⁴ Macrides 1988. 511.

Ezután a konstantíni rendeletben megjelenik már ennek a iustinianusi ellentmondásnak a jó szándékú császári megszüntetési igénye: „*En viszont úgy vélem, hogy aki az Istent félők és szeretők közül megvizsgálja ezt a jelenlévő feltételt, az írásba foglalt törvényt és az asylum jog megkülönböztetését. Kibékíthetné, hasznos kutatást téve, –ha rá tud lelteni–, az arányosságot az együttesen megessett cselekmények értelmezésével és meg fogja majd tartani az asylum jogot, amely feltételekben kánonilag előírtak és észre fogja venni azt, ahol ez nem jogos.*”⁸⁵

Véleményünk szerint ez a konstantíni zseniális ötlet, a keresztény jogalkotói szándék abban állhatott, hogy felvetette: miért nem lehetne a szándékos gyilkosoknak járó száműzetés helyszíne a keresztény templom? Ezáltal egyszerre a régi római (még Sullától eredő) törvényeket is betarthatják és a kánonjogi egyházi asylum jog védelmét is megőrizhetnék!

Ez a megoldás megmutatta az egyház erős befolyását is a császári törvényhozásra, az *asylum* kiterjedt alkalmazásáért, amely magában foglalja a szándékos gyilkos védelmét is.⁸⁶ Hiszen hosszú időn át az egyházi és világi hatalom szempontjából egyaránt kényes volt az a kérdés, hogy meddig érvényesülhet a szent császári jog végrehajtó hatalma és hol kezdődik a szent egyházjog védelme? Konstantín nagyszerű jogalkotói megoldása nem helyezte egymással szembe e két jogrendszert, hanem egyesítve, mindkettő szabályozását megtartotta.

Már Bréhier is kimutatta azt, hogy a bizánci egyház a legnagyobb bűnösöket is oltalmába vette és azt szerette volna elérni, hogy az emberölést elkövetők vezekeljenek, és ezáltal erkölcsileg megjavuljanak. Így a IX. században már a konstantinápolyi pátriárka, I. (Szent) Methodiosz (843–847) kánoni döntésében védelmébe vett egy templomba bemenekült gyilkost és vezeklésre monostorba küldte.⁸⁷

VII. Konstantín kiindulópontként az emberölések elkövetési módjait veszi vizsgálat alá, egyúttal felvetve az elkövető akarati, tudati szándékosság–gondatlansága kérdését. „*Miután már nagyon sokoldalúan meghatározták, hogy milyen a gyilkosság elkövetési módja: akár, mert szándékosan és előre tudva (hekuszosz kai apo pronoiasz), felkészülve követi el valaki a bűnt úgy, ahogyan előkészíti a kardot az emberölésre; vagy haragból (apo thüimu) ahogyan az oda vezető úton maga kémsel és tőle származó az odavitt fegyver és a kísérlet. Avagy véletlenül (kata tükhén), mint a vadászaton rádobva a dárdát a vad felé, viszont tévedésből (ex agnoiasz) embert öl; vagy veszekedésben kézzel ütve; vagy részegségből (apo methész) megölve valakit. Valemennyi egyaránt öt évre száműzöttetik.*”⁸⁸ A császári rendelet itt –számunkra jól felismerhetően– a *Digestá*ból Marcianus hármass felosztását idézi fel és értelmezi.⁸⁹ Marcianus szerint: „*Bűnt vagy szándékosan (proposito) vagy felindulásból (impetu) vagy véletlenül (casu) követnek el. A rablók bűnöznek szándékosan, akiknek ez a szokásos tevékenységük; hirtelen felindulásból azok, akik részegségből kézzel vagy fegyverrel ütnek; véletlenül azok, akik vadászaton eldobott dárdával embert öltek.*” (D. 48. 19. 11. 2.).⁹⁰

A továbbiakban megtudjuk a császári törvényértelmezés nagyon is korszerű módszerét. Megkülönbözteti a gyilkosságok fajtáit az elkövető tudata szerint, de nem a betű, szó szerinti értelmezés, hanem a rendelkezés logikus értelme, célja szerint „*Bölcsen elérkezünk az efféle megkülönböztetéshez és a rész szerinti okokhoz az összefüggés és a törvény értelme/jelentése*

⁸⁵ JGR. III. 270–271.

⁸⁶ Marcrudes 1988. 511.

⁸⁷ Louis Bréhier: A bizánci birodalom intézményei. Budapest 2003. 243. Továbbiakban: Bréhier 2003.

⁸⁸ JGR. III. 271.

⁸⁹ Nótári 2011. 330.

⁹⁰ Corpus Iurus Civilis. Volumen primum. Recognovit Paulus Kruger, Theodor Mommsen. Berolini 1928. 866. „*Delinquitur autem aut proposito aut impetu aut casu. Proposito delinquent latrones, qui factionem habent: impetu autem, cum per ebrietatem ad manus aut ad ferrum venitur: casu vero, cum in venando telum in feram missum hominem interfecit.*”

alapján. Aki ugyanis tévedésből (kata agnoian) öl, (arra) nem szabható ki a gyilkosok szerinti törvény és nem is nélkülözheti az asylum jogot. Ugyanúgy, mint aki részegségből (apo trüífész) ölt, mert nem volt az emberölésnek tudata birtokában, amikor embert ölt. Mégis ezek vannak rájuk kiszabva.”⁹¹

Konstantín rendelete tehát az elkövető tudatában megköveteli az emberölés meglétét. Ahol ez hiányzik, azt nem sorolja az emberöléshez (tévedés, részegség). Továbbá leválasztja –együtt az asylum jog tiltása szempontjából is – a szándékos emberöléstől az előrelátó, keresztény hívő jogos védelmi helyzetét is. *„Éppen az itt a jól ismert kutatás tárgya, hogy szándékos, előre eltervezettségéből és kitűzött célból elkövetett emberölésről van-e szó. Mert a szándékos emberölést sem a mózesi törvény nem engedte méltónak elfogadni, sem a római és a szent atyáktól való (t. i. : a kánoni törvényekben) nem volt elfogadott. Az sem, ha valaki megfontolt és Istent féltő személy visszatartja az ilyen bűnelkövetőt, és éppenazért nála kard van készenlétben, és a közeli halállal foglalkozva, az elkövetőt megöli, ne nélkülözzön ebből a szent segítségből. Ez [t.i. a gyilkosság szándéka] nincs ugyanis Istentfélőknek gondolatában. Viszont lehetséges, – ahogy már mondvá volt –, a törvényt betartani és megőrizni az egyháznak a kiváltságát.”⁹²* Ez véleményünk szerint fontos jogalkotói szándék, és itt ismét kifejezésre került. De is azt mutatja, hogy mind a világi, mind az egyházi szabályok egymással összhangba hozhatók, valamint, hogy az állam, a császár kompromisszumot kötött az egyházzal.

A császár ezután valóban a szándékos gyilkosokra tér át. Első látásra azt mondhatnánk, hogy a keresztényi megbocsátás és bűnbánat szellemében radikálisan változtat az eddigi szabályokon! Vagy úgy is fogalmazhatunk, hogy engedve az egyház addigi szándékának, már kimunkált kánonjogi szankciókat szeretne alkalmazni és átvenni „világi” rendeletébe. E novellából jól látszik, hogy Konstantín elképzelése szerint a szándékos gyilkos, –mint egy keresztény szerzetes–, magában fog elmélkedni bűne súlyáról, ám ha önként nyilvánosságra hozza bűnét a keresztényi megbocsátás reményében *asylum* jogot nyerhet!⁹³

„Mert, ha történetesen egy ember elhagyatva az isteni előrelátástól az emberöléssel fog foglalkozni és be is fogja fejezni és kiderítetlen és még nem büntethető az, hogy ez tőle eredő gyilkosság, leginkább saját magában fogja vizsgálni a súlyát a megtenni merészelt bűnnek és a nyilvánossághoz fog fordulni. Bizonyára mérlegeli, hogy biztonságosan milyen módon tegye meg. Mérlegelve mindenféleképpen ezt fogja találni: Amikor a nyomozott ismeretlen halál általa lesz ismert, lelepleződik, és leleplezettként, mint gyilkos a törvénynél és az előbb említett császároknál fogva maga őrizetbe vétetik vagy...”⁹⁴ Ezen a ponton megjelenik a választás lehetősége az elkövető számára. Az állami őrizetbe vétel és eljárás helyett inkább az egyházhoz fordul. Fontos megemlítenünk, hogy mindez önkéntesen történjen. Ez az önkéntesség kitétel véleményünk szerint emlékeztet a római jog a korábbiakban ismertetett *ius exulandi* köztársaság kori szabályára is. A gyilkos ezután –egyfajta szent gyónásként– a templom papjának elmondja tettét.

„Ezek miatt a gyilkos bemegy a templomba és a paphoz fordul, –mindenféleképp biztonságban tartva magát–, felfedi neki, hogy történetesen milyen módon, és milyen eszközzel, hogyan készítette elő a meggyilkolt ismeretlen gyilkosságát, és elnyeri a megbocsátást. Ez igazságos és ezt mondják beismerésnek (exomologészisz). Ez az eltitkolt bűn önkéntes parancsa.”⁹⁵

A 10. novella zárásaként a császár tudatában volt a reformjával szembeni ellenkezésnek és a végrehajtással szembeni nehézségeknek: *„Ez az elnézés a kiderült és az ismertté vált tettel és*

⁹¹ JGR. III. 271.

⁹² JGR. III. 271.

⁹³ Macrides 1988. 511.

⁹⁴ JGR. III. 271.

⁹⁵ JGR. III. 271–272.

gyilkossággal kapcsolatban, hogyan lesz majd teljesen elfogadott? Ez efféléből összegezve és figyelembe véve: ez a törvény értelme és a templom biztonsága. Ha ez így el van zárva, minden módon ellentmondásban van önmagával, azzal ahogy Iustinianus a törvényeket összegyűjtve és leírva, elrendelte, hogy a gyilkosok számára ne legyen menedékjog, viszont az ő általa emelt templomban a többi gyilkosnak menedékjoga van.”⁹⁶

IV.

A 10. rendelet nem tartalmazta az önkéntes beismerést tett szándékos gyilkosokra kiszabandó világi büntetést. Amennyiben valóban külön rendeletnek tekintjük, ezt a császár 11. rendelete határozza meg (Coll. III Nov. 11). Címe: *Ugyennek (a császárnak) második rendelete a szándékos gyilkosokról, befogadva őket az együttérzés szerint az első jogerejéből következően, viszont legyenek elítélve száműzetésben és a vagyontól megfosztva.*⁹⁷ A címben a kánoni szankciók elsődlegessége mellett egyfajta „visszarendeződést” is látunk, további világi szankciók együttes megtartása irányában, az ismételt emberölést elkövető visszaesők számára.

E büntetőnovella bevezetőjében tárul fel igazán számunkra Konstantín keresztényi szellemisége és a tudós császár utópisztikus gondolkodása: „Mindezeket most mi előrebocsátva elhatározzuk: egyrészt az ez előtti törvények szigorúsága, –átváltoztatva az egyházi törvények emberszeretetére– tiszteletben lesz tartva. Másrészt a bűnelkövetők közül szabadon bocsátott és zabolátlan és emiatt bűnismétlésre hajlamosakat, nemcsak a kijáró büntetések köteléke, hanem a gyilkos javaiban és vagyonában való szűkölködés kissé vissza fogja tartani.”⁹⁸ „mindkettő által pedig az Igazságosság megmenti és az egyháziak Hatalmas Istene megőrzi a kiváltságot, és a többség ezeknek a biztosítékaival megtartóztatja magát a bűnismétléstől.”⁹⁹

A kiszabott szankciók mintája egyfelől a kánonjog volt: „A gyilkos ott tartózkodásáról és további életéről, –ahogyan a kánoni szigorúság kijelöli–, ezeket parancsoljuk meg végrehajtani.”¹⁰⁰

A büntetést a novella négy pontba sorolja: Mindjárt az elsőben nagyon is filantróp szellemben megtalálható az áldozatvédelem. Valamint az is, hogy ezzel a világi büntetésekkel együtt kánoni büntetés (penitencia) is jár az elkövetőnek.¹⁰¹

a) „Ezen törvény folytán örök számkivetésre (aeifugia) ítéljük el őt attól a helytől, ahol a szörnyűséges gyilkosság bűne megtörtént. Ez egyrészt, végrehajtva, megbünteti a vétkezőt, másrészt még több fájdalmat és növekvő sérelmet a meggyilkolt rokonai számára nem visz véghez. Viszont mindkettőnek (ti. áldozat rokonainak és a gyilkosnak) egyformán nem haszontalan, úgy, hogy soha nem lesz rákényszerítve, hogy a zaklatót még lássa. És a rokonai a korábban megtörténtek emlékezete miatt önkéntelenül bosszút állva, buzdítva a rosszat rosszal jóvátenni nem igyekeznek, és az emberölés vérbűnét kétszeresen nem okozzák. Onnan mindenféleképpen a gyilkos legyen örökös száműzetésre elítélve, és ott tehát ide-oda soha sem járkáljon, azon a vidéken tartózkodva, ahol –az igazságtalanul megölt férfirokonát a jövőben figyelmeztetve– a vér kifolyt. Először is legyen tudomásul véve ez az ítélet, az egyházi büntetést követően.”¹⁰² Vagyis tekintetbe veszi az áldozat családját is. Az elkövetés helyéről való száműzetés kettős célt szolgál: a bűnös megbüntetését, elkülönítését a világból –mintegy „kiemelve” a társadalomból–, másrészt az áldozat rokonainak

⁹⁶ JGR. III. 272.

⁹⁷ JGR. III. 272.

⁹⁸ JGR. III. 273.

⁹⁹ JGR. III. 273.

¹⁰⁰ JGR. III. 274.

¹⁰¹ Macrides 1988. 511.

¹⁰² JGR. III. 274.

védelmét a gyilkos jelenlététől és a jövőbeli vérbosszú elkerülését.¹⁰³ Ez a szándék az ókori hellén jogból ered és már Drakón emberölési törvényében is megmutatkozott (IG³. I. 104.). De Drakón az elkövetőnek –csak amennyiben a cselekménye nem szándékos, hanem gondatlan volt– engedte meg a száműzetést.¹⁰⁴

Itt megjegyezzük még, hogy a bizánci jogban a száműzetésnek alapvetően két formája volt. Az *exoria*, amely az állam határain kívülre való száműzést jelentette és az állam területén belül kijelölt körülzárás, *perioriszmosz*.¹⁰⁵ Véleményünk szerint Konstantín rendeletében itt ez utóbbiról van szó, de mindenféleképpen elkülönítve az elkövetés helyétől. Ezt erősíti meg a kiszabott vagyoni szankció is. Ugyanis a *perioriszmosz* esetén az elkövető vagyonát elkobozzák.¹⁰⁶ Ez viszont Konstantínnál nem jelenti azt, hogy a hozzátartozók ne részesedjenek belőle, mert nem az állam számára kobozzák el.

b) *„Ehhez legyen hozzátéve még az otthoni vagyontól való megfosztás is, amely nem tartozik az állami tulajdonhoz. Mert ha a gyilkosnak törvényes felesége van, adományt és minden otthoni vagyont oda kell neki adni, továbbá a feleségnek adott ajándékokat is. Ha pedig történetesen a théouretron még megmaradt, vagy valami más, ennek mindenféleképpen bírnia kell a visszaszerzését és birtoklását, amennyiben nincsenek gyermekek. De ha gyermekek vannak, a házastársi nyereséget használják, az egész erre vonatkozó törvényekre figyelve és betartva, a gyermekek minden más atyai vagyontól harmadrészt részesednek.*

Ha a gyilkos elmenekül otthonról vagy a (bírói) tanácsban őt megítélvén és vizsgálat alá vetve, előbb kolostorhoz fordulna, –mint bűnös– megfosztatva az élettől, a monostor kapja meg az ő vagyonának harmad részét, a maradék kétharmad részt pedig a feleség és a gyermekek, a meghaltra emlékeztetve, egy kis vigasztalásként saját szerencsétlenségükért.

Ha viszont a meggyilkoltak nincsenek gyermekei, a feleségnek és a felmenőknek (t. i.: a felmenő ági rokonoknak) ebből egyformán osztják szét az ilyen harmadot. Ha viszont az életről eltávozottak van felesége és gyermekei, ezeket sorolják előbbre a felmenőknél. Ha sem gyermekei, sem asszonya nincs a meggyilkoltak, mások az úgynevezett rokonságról szóló törvényből következően, a rendelkezéssel szemben, közömbösek lévén, a bűnösnek a harmadát ne kapják meg. Viszont, ha a gyilkos nem érkezett meg élve a monostorba, nemcsak egyharmadot, hanem annak vagyonnak kötetlen részét, a mondott felosztás szerint, a meggyilkolt részéhez csatolják.”¹⁰⁷

Konstantín a gyilkos vagyonának elkobzásában is humánus módon, körültekintően jár el, nem lehetetlenítve el a gyilkos családjának további életét.¹⁰⁸ A befogadó egyház is kap 1/3-ot a vagyonából, a költségeket megelőlegezve. E rendelkezések között találjuk egy népi eredetű házassági vagyoni jogintézmény első említését. Scheltema szerint ugyanis a *theouretron* a feleségnek a férje által adott ajándék az első éjszakáért, a szüzesség ára (*pretium virginitatis*), amely éppen Konstantín ezen rendeletében jelent meg először.¹⁰⁹

c) *„Ehhez még: sohasem, senki ne viseljen –efféle vád alatt rábizonyítva–, sem politikai sem ilyen hivatalt vagy tevékenységet, ne legyen méltó isteni védekezésre. Hanem legyen mindenféle*

¹⁰³ Macrides 1988. 511.

¹⁰⁴ In: Görög történelem. Szöveggyűjtemény. Szerkesztette Németh György. Budapest 1996. 94.

¹⁰⁵ The Oxford Dictionary of Byzantium. Editor in chief. A. P. Kazhdan New York, Oxford 1991. 770. A. P. Kazhdan: *Exile* szócikke. A továbbiakban: ODB.

¹⁰⁶ ODB. 770.

¹⁰⁷ JGR. III. 274–275.

¹⁰⁸ Macrides 1988. 512.

¹⁰⁹ Scheltema: Byzantine legislation from the death of Justinian to 1453. Cambridge Medieval History. Vol. IV. Chapter XXII. <http://www.third-millennium-library.com/MedievalHistory/Cambridge/IV/22-BYZANTINE-LEGISLATION.html> (A belépés ideje: 2011. X. 10.)

polgárjogoktól megfosztott, neki emberséges módon egyedül csak élni megengedett.”¹¹⁰ Ez a római jogból ismert *infamia* büntetése.

De a 10. rendeletről azt már tudjuk, hogy ennek a *periorizmosz*-nak a helyszíne: egy templom, szerzetesi monostor, ahová a gyilkos bemenekült. Tudnunk kell azt is, hogy a római jogban a börtönbüntetés nem önálló büntetésforma, hanem csupán eszköz volt más büntetés végrehajtására. (A vizsgálati fogságban lévőknek, halálraítélteknek és a rövid elzárásra büntetettek számára). A iustinianusi időszakban viszont a szerzetesi kolostorok számának megnövekedése miatt, azokat egyes esetekben már „börtönként” is kezdték alkalmazni.¹¹¹ Iustinianus rendeleteiben a klerikusokat, a házasságtörő nőket zárták büntetésként kolostorba.¹¹²

A konstantíni rendelet alapján menedéket kapott szándékos gyilkosoknak is a szerzetesek életét kellett élniük, azonban ez élethosszig tartott, azonban a hirtelen felindulásból, gondatlanul ölőket erre már nem kényszerítette rá: „...teljesen meg kell nyírni és a szerzetesekhez soroltassék be. Ne csak a bünbánat náluk megállapított idejét (t. i.: a bünbánati fokozatokat), hanem életének teljes idejét töltsse az szerzetesek kolostorában. Azok viszont, akik szándékosan, de másképpen gyilkoltak, meggondolatlanságból és meggondolatlan lelkük ragadta el, és nem foglalkoztak a bebizonyosodott gyilkossággal, nem készültek fel felbújtókkal, legyenek örökös száműzetés alá vetve valamennyi többi (t.i.: büntetés) mellett, de tényleg ne legyenek rákényszerítve a szerzetesi élet választására.”¹¹³

A 11. novella befejezésül az elkövető katonai beosztásának örökléséről rendelkezett:

d) „A katonai rangok, és ténylegesen a hadsereg feletti kormányzati (jogkörök, rangok) az ő örököseire ruháztassanak át. Viszont, ha a gyilkosnak nincsenek örökösei, akkor azokat rangokat mások megkapván a hadsereget szolgálják.”¹¹⁴

Bíborbanszületett Konstantín rendelete, –bár születése pillanatában szinte kivitelezhetetlen volt–, az emberölést és büntetéseit kommentáló skholion formájában beépült a Basilikába is. A már korábban idézett B. LX. 39. 3.-hoz fűzött skholion (Sch. q. 692–694.) folytatása jól összefoglalja Bíborbanszületett Konstantín császár rendeletét is. „Azok, akik gyilkosság vádja miatt az Istennek Nagy Templomába menekülnek, amennyiben mintegy saját tettét elítélve, megbocsátást kérve ezt cselekszi, meg kell bocsátani, mind a szent kánonok, mind a szent törvények szerint. Mert, ha ezt gondatlanságból tette és önként elmondta, akkor nagyobb együttérzést köteles élvezni. Ha viszont [t.i. tettét] szándékosan cselekedte, és önkéntesen megbánást mutatott, akkor Nagy Baszileiosz szent kánonja szabandó ki.

Ezzel (összhangban) mondja ki Bíborbanszületett Konstantín császár 11. új rendelete. Mert ez a szándékos gyilkosságokat két részre osztja. Azokat, akik szándékosan, de meggondolatlanságból öltek, nem kényszeríti a monostori életet választani, viszont örökös száműzetésre ítéli és becstelenségre (*atimia*, *infamia*), és vagyonelkobzásra. Akik előre kitervelten és előkészületben öltek, azokat szerzetesi öltözékbe belebújtatja akaratuk ellenére és kolostorba helyezi őket egész életük folyamán. Aki, az istenek kerítésénél menedéket keresett, és az erre folyamodóval szemben a gyűlölet valósult meg, addig, amíg a tárgyalás tart, ha ez elmondásra került, sem a szent kánonok szerint, sem az isteni korlátoknál nem elfogadható, hanem megkülönböztetve az előbb elmondottakat a jelen címben lévő törvényeket kell elviselni. Mert ezt tanította a szent Novella a végén.”¹¹⁵

¹¹⁰ JGR. III. 275.

¹¹¹ Sály 2011. 150.

¹¹² Sály 2011. 150. (Nov. 117, 13; 123, 10, 20, 30; 127, 4; 134, 10, 11, 12.)

¹¹³ JGR. III. 275.

¹¹⁴ JGR. III. 275.

¹¹⁵ Basilika V. 763–764.

A B. LX. 39. 16-hoz húzott skholion (Sch. t. VII. 697.) részletesen felsorolja azokat az eseteket is, amikor a szándékos gyilkos nem részesülhet a Konstantín előbbi rendelkezése szerinti kedvezményes büntetésekben. Itt jól látjuk, hogy a politikai összeesküvésekre egyáltalán nem vonatkozik a fenti kivétel, még akkor sem előkelő rangúak! *„Bíborbanszületett Konstantín császárnak új rendelete: Ha valószínűleg törvény mindenki számára, hogy a főkardhordozókat (prótopathariosz)¹¹⁶ és azoknál feljebb lévőket, akik gyilkosság bűne miatt bajba kerültek, ne öljék meg, hanem szenvedjenek infamiát és más (büntetéseket), amilyeneket az a törvény rendel el. Viszont azokat, akikre nyilvánvalóan rábizonyították a rosszhiszeműen elkövetett gyilkosságot vagy (bűn)szövetséget vagy összeesküvést, vagy rátöréseket a bűn végrehatása okáért ezt érő tettet cselekedtek, vagy a nekik segédkezők (bűnsegédek), felbujtók, és az ezen gonosztettet befejezők ne kapjanak semmi hasznot a rangból, hanem mint becstelének és polgárjogtól megfosztottak legyenek megbüntetve és kivégezve.*

Egyébként mondjuk, hogy ez legyen, amikor a (bűn)szövetség előkészületből, rosszhiszeműségből és összeesküvésből, és a rátámadás nyilvánvaló, gonosz szándékból származik és mindenki számára nyilvánvaló lehet, hogy az ő felbujtásukkal, beleegyezésükkel és tudásukkal, –akár a nép szervezte meg és az előrehaladott gyilkosságot vitte véghez, akár a nekik segédkezők (bűnsegédek) velük együtt a fennállt körülmény és a megöltnek elkeseredett küzdelme és a győzelelvágy miatt–, ezt vitték véghez. Akár ők maguk sajátkezűleg hajtották végre e bűnös tettet akár más, az őket ismerőket és barátait győzték meg, hogy ezt megcselekedjék. Ismerd meg jelen könyvnek I. rész, 18. fejezet, 36. címéből és jelen cím 3. fejezetéből.”¹¹⁷

V.

A törvény életképességét az utóélete mutatja meg. Amely pedig nem járt a szerzetesek számának ugrásszerű megnövekedésével, inkább azzal, hogy e rendelkezéseket nem nagyon tudták a gyakorlatban alkalmazni. Mert az ilyen *asylum*ért folyamodó elkövetők túlnyomó többsége császár elleni összeesküvésben vett részt, akikre halálbüntetést kellett volna kiszabni. *Ioannész Szkülitzész bizánci történetíró Szünopszisz historión* művéből –a teljesség igénye nélkül– több ilyen példát is megemlíthetünk:

I. (Rhangabé) Mihály császár (811–813) nem volt összeesküvő, ő viszont az összeesküvők elől menekült családjával a templomba. *„Mikhaél császár és felesége, Prokopia a gyermekeikkel az Istenanya Templomába, amelyet Pharosznak neveznek, menekültek be, hogy oltalomban legyenek. A trónkövetelő őket onnan, miután erőszakkal kivonszoltatta, egymástól elkülönítette, Mikhaélt a határokon túl száműzte a Próté szigetén lévő monostorba, ahol levágták a haját és életének hátralévő részét töltötte.”*(3. fejezet, 81–86.)¹¹⁸

I. (Makedón) Baszileiosz császár uralkodása alatt (867–886) is megtörtént az *asylum* jog megsértése: 878-ban, Szürakuszai elfoglalásának hírére Adrianosz a flottával a fővárosba ment. *„Ott a bemenekült a Nagy Templomba menedéért, de az asylum nem védte meg őt az ítélettől. Kivonszolták onnan és száműzetésbe küldték.”*(37. fejezet, 63–64.)¹¹⁹

¹¹⁶ A „főkardhordozók” a nyolc legfőbb palotai méltóságok egyike, akik a császári menetben elől vonultak, később tisztviselők címe. Mi a szövegben Moravcsik Gyula magyar fordítását vettük át. In: *Bíborbanszületett Konstantín: A birodalom kormányzása*. Olajos Terézia bevezető tanulmányával. Budapest 2003.² 328. Egyébként lásd még: Louis Bréhier: *Bizánc tündöklése és hanyatlása*. II. Budapest 1997. 604; Louis Bréhier: *A bizánci birodalom intézményei*. Budapest 2003. 134.

¹¹⁷ Basilika V. 768–769.

¹¹⁸ Ioannis Scylitzae *Synopsis Historiarum*. Recensuit: Ioannes Thurn. Berolini et Novi Eboraci, 1973. 8. A továbbiakban: Thurn 1973.

¹¹⁹ Thurn 1973. 160.

Ld. még: Bréhier I. 1997. 99.

Több példánk is van, amikor az *asylum* jog megsértése után nem halálbüntetést, hanem a bizánci gyakorlat szerinti megvakítást is kiszabtak az elkövetőre.¹²⁰ Szintén I. Baszileiosz uralkodása során. „amikor az összeesküvőket elfogták, Kourkouaszt megvakították, a többieket megverve és megnyírva az országon kívülre száműzték” (21. fejezet, 45–47.).¹²¹

VII. Konstantín gyermekkorában: „Grégorasz magisztrosz és Konsztantinosz apósa azonnal bemenekült a Szent Bölcsesség templomába a patrikiosz León Khoiroszphaktésszel. A régenstanács kivonszoltatta onnan és megnyírta hajukat a Sztudiosz kolostorban.”(2. fejezet, 87–89.)¹²²

Konstantín fia, II. Rómanosz császár (959–963) uralkodása idején számunkra úgy tűnik, mintha apja rendeletét alkalmazták volna a megvakítás büntetésével együtt egy összeesküvés megbüntetésekor. „Arszeniosz patrikiosz és a maglabita Pauloszt megvakították és vagyonukat elkobozva száműzték.” (2. fejezet, 59–60.)¹²³

II. Rómanosz halála után, özvegye, Theophanó 963-ban Konstantinápolyba hívta Niképhorosz Phókaszt, aki a megvakítás elől a Hagia Sophiába menekült, majd császárként (963–969) feleségül vette Theophanót.¹²⁴

A Niképhoroszt meggyilkoló és helyébe lépő I. (Tzimiszkész) János uralkodása alatt (969–976) pedig Polüektosz pátriárka Theophanót száműzte, aki férje Niképhorosz Phókasz meggyilkolásának ügyébe keveredett, de „ő ezt követően titokban bemenekült a Hagia Szophiába, ahonnan erőszakkal kiűzte Baszileiosz parakoimomenosz és Damideia kolostorába száműzte, amelyet a császár újonnan alapított Armeniakon themában”(2. fejezet, 36–39.)¹²⁵

II. Niképhorosz (Phókasz) császárt (963–969) 969-ben legjobb barátja, leghűségesebb helyettese az örmény Tzimiszkész János ölette meg és I. János néven lépett a trónra (969–976). 971-ben Niképhorosz testvére, a Leszbosz-szigetére száműzött León Phókasz kuropalatés bosszúból összeesküvést szervezett, amely lelepleződött. Phókasz hiába menekült a Hagia Sophia templomába, onnan erőszakkal kivonszolták és megvakították.¹²⁶

IX. (Monomakhosz) Konstantín császár (1042–1055) elleni lázadók is *asylum*hoz folyamodtak. „Marianosz Vranasz és Polüsz, Theodórosz Sztrabomütész...és mások néhányan...Vatadzész Jánossal együtt futva egy templomba menekültek...Tornikioszt és Vatadzészt megvakították Krisztus születése ünnepének vigiliáján...vayonukat elkobozták...és száműzetésbe küldték.” (8. fejezet, 74–83.)¹²⁷

Először is Adrianosz, Grégorasz, Theophanó, Niképhorosz Phókasz, León Phókasz a Hagia Szophia templomába menekültek *asylum*ért, nyilvánvalóan okkal. A *Szkülitész* szöveghelyek azt mutatják, hogy e templom a legsúlyosabb bűncselekményekre (összeesküvés, szándékos gyilkosság) is *asylum* jogot nyújthatott. Véleményünk szerint ez –Macrides álláspontjával ellentétben– igazolhatja

---

¹²⁰ Szabó Pál: „*kitolta Vazul szemét*” – a megvakítás büntetésének bizánci eredetű gyakorlata a XI-XIII. századi Magyarországon, valamint a szláv és az oszmán-török jogi régiókban. *Bácsország* 2011/2 (57.). 84. Ld. bővebben: Szabó Pál: „*effodit oculos*” – A megvakítás büntetésének bizánci eredetű gyakorlatáról a XI-XIII. századi Magyarországon. *Jogelméleti Szemle* 2011/2 (június 15.) <http://jesz.ajk.elte.hu>

¹²¹ Thurn 1973.140.

¹²² Thurn 1973.199.

¹²³ Thurn 1973. 213.

¹²⁴ Bréhier I. 144–145.

¹²⁵ Thurn 1973. 285.

¹²⁶ Bréhier I. 1997. 147–148; ODB. 1667.

¹²⁷ Thurn 1973. 442.

annak az I. Iustinianus nevéhez köthető rendelkezésnek a meglétét, amelyet említett a konstantíni rendelet bevezetése.

Példáink többségéből jól látható az a bizánci joggyakorlat is, hogy még az összeesküvés esetén is alkalmazhatták a konstaníni rendeletet, mert vagyonekobbzást és száműzetést szabtak ki. Az is kiolvasható, hogy a bizánci császárok a testcsonkító büntetéseket [így a megvakítást is] a felségsértések eseteiben is kezdték alkalmazni a halálbüntetések helyett, az elkövető –gyakran császári családtag– életben hagyásával.

Konstantín császár jóakaró szándékát mi nem minősítjük egyértelműen elhibázottnak, mert megtartotta a régi római rendelkezéseket úgy, hogy egyúttal az *asylum* jog lehetőségét is kiterjesztette, illetve az elkövetőnek –bizonyos feltételek megléte esetén– száműzetés helyéül a templomot, szerzetesi monostort mintegy „börtönként” biztosította. Azt is elmondhatjuk, hogy e rendeletek is a kereszténység hatását tükrözték nemcsak a római jog alkalmazására, hanem az azt továbbfejlesztő bizánci jogra is.

Hátránya az volt, hogy a normában szabályozott, „vegytiszta” esete a gyakorlatban nem fordult elő, alig volt alkalmazható, a hatása az ellenkezőjét érte el. Ezt onnan tudjuk, hogy 1166-ban I. (Komnénosz) Mánuel –széleskörű igazságszolgáltatási reformjainak keretében– újraszabályozta az emberölés és az *asylum* jog kérdését. Rendeletének bevezetése szerint Konstantin gyakorlatilag engedélyt adott a gyilkosságra, súlyos visszaélések történtek. I. Mánuel császár visszatért az *asylum* iustinianusi szabályozásához, vagyis a védelem csakis az ártatlanokat illetheti meg.¹²⁸ Ez azt is jelentette, hogy ismét különválasztotta a világi és az egyházi rendelkezéseket egymástól, így visszaállhatott a régi rendjük is.

VI.

Ahhoz, hogy a bizánci jogi régióon kívül Konstanín rendeletét a szomszédos jogi régiókhoz is kellőképpen viszonyítani és értékelni tudjuk, meg kell vizsgálnunk a korabeli Európa nyugati felének világi joganyagát, elsősorban a szintén az egykori Római Birodalom örökébe lépő, Nagy Károly császár korabeli frank–germán jogi régiót. Az *asylum* megnevezésére a jogforrások általában az „*ad ecclesiam confugium*”, „*qui confugium fecerint ad ecclesiam*” kifejezést használják. Előrebocsátva azt állapíthatjuk meg, hogy a bizánci joggal ellentétben e világi törvények nem engedték meg a templomból való kivonszolását az oda menekültnek, aki ekkor az egyház rendelkezése, illetve a kánonjog hatálya alá került. Ez a szabály majdnem mindegyik germán törvényben megtalálható.

Így a római joghoz legközelebb álló *Lex Visigothorum Liber Iudicorum* részében feltűnik az *asylum* jog (IX. Liber, III. titulus, 1–4. cap.) „Azokról, akik az egyházhoz menekülnek.”¹²⁹ „1. Senki az egyházból ne merészeljen valakit erőszakosan kivonszolni, hacsak nem az egyházhoz menekült magát remélhetőleg fegyverekkel akarta védelmezni. 2. Aki az egyház oszlopaihoz menekült és nem tette le fegyvereit, amelyeket viselt, ha megölik, a gyilkos a szent helyen nem követett el jogsértést és semmilyen vádtól ne féljen. 3. Ha valaki saját szolgáját vagy adósát az oltártól, akit a pap nem adott át vagy az egyház őrizetéből nem adtak ki, erőszakkal kivonszolja: Ha tekintélyesebb rangon lévő személy, akkor ahol először az ítéletet róla meghozták, az oltárnak, amellyel szemben jogsértő volt, fizessen 100 szoliduszt, az alacsonyabb rangon lévő személy pedig adjon 30 szoliduszt. Ha ezt nem képes (kifizetni) ebből jóvátenni és elbújt a bíró elől, a tárgyaláson viseljen el 100 korbácsütést. A tulajdonosa pedig a szolgáját, a hitelező pedig az elmenekült adósát kapja vissza. 4.

¹²⁸ Louis Bréhier: A bizánci birodalom intézményei. Budapest 2003. 232; Macrides 1988. 512–513.

¹²⁹ Monumenta Germaniae Historica. Ed.: Societas Aperiendis fontibus rerum germanicarum medii aevi. Tomi V. Pars 1. Hannoverae 1966. 36. „De his, qui ad ecclesiam confugiunt.”

Azokat, akik az egyházhoz vagy az egyház oszlopaihoz menekültek senki ne merészelje elfogni, hanem az forduljon a presbiterhez vagy diakónushoz, hogy változtassa meg (szándékát). Ha akár adós, akár vádlott, aki menekült, ha gyilkosságot nem követett el, a visszakövetelőnél az egyház híve lépjen közbe azért, hogy bocsásson meg neki, és mint megkért engedjen. Hogyha valamely adós menekült az egyházhoz, őt az egyház ne védje meg, hanem az adóst presbiter vagy a diakónus haladéktalanul adja vissza. Így az, aki az adósságot követeli, semmilyen módon ne merészelje megölni vagy megkötözni azt, aki segítségért az egyházhoz menekült. Viszont a jelenlévő presbiter vagy diakónus rendelje el, hogy –az idő alatt– az adós neki a tartozását adja meg. Mert, habár az egyházi beavatkozás a vallást szem előtt tartók számára megengedett, viszont más kívülállókat ők sem tarthatnak vissza.”¹³⁰

A rómaiak és a burgundok között hatályos *Lex Burgundionum*, amelyet Gundobad király (501–516) gyűjtetett össze, már nem tartalmaz *asylum* rendelkezést, a *Lex Frisionum*hoz hasonlóan.

A 737 és 743 között összeállított nagyszabású bajor törvénykönyv, a *Lex Baiuvariorum* szintén tartalmaz *asylum*jogi rendelkezéseket a *Lex Visigothorum*hoz hasonlóan.¹³¹ A II. cím 7. *capituluma*: „Azokról, akik bűnösök, és a templomba menekülnek.”¹³² „Ha valamely bűnös egy templomba menekül, senki se merje erőszakkal kihozni, miután a templom kapuján belépett, előbb értesítse a templom papját, vagy a püspököt, ha a pap nem merné kiadni. És ha a bűn olyan, hogy méltó a fenyítésre, ez a pap tanácsával történjék, mert a templomba menekült. Egyetlen bűn se számítsen oly súlyosnak, hogy valakinek ne kíméeljék meg az életét Istenfélelemből és a szentek iránti tiszteletből, mert az Úr így szólt: Aki megbocsát, annak megbocsáttatik, s aki nem bocsát meg, annak nem bocsáttatik meg.”¹³³ „Ha pedig egy felfuvalkodott és gőgös ember nem viseltetik félelemmel és megbecsüléssel a szentegyház iránt, és szökött szolgáját, vagy azt, akit üldöz, erőszakkal kihoz az egyházból, és nem adja meg Istennek a tiszteletet, fizessen magának a templomnak negyven solidust a bíró parancsára és békepenzként negyven solidust a kincstárnak, hogy Isten megkapja a tiszteletet és szentjei a megbecsülést, és Isten egyháza mindig sértetlen maradjon...” (Nótári Tamás fordítása).¹³⁴ A bajor törvény tehát szigorúan megbüntette az *asylum* jog megsértését.

A Nagy Károly előtti és korabeli szigorú, gyakran fővesztéssel büntető *Lex Saxonum* viszont igen sokrétű szabályt tartalmaz. Ennek első részében, a Szászország különböző területeiről való *capitulumok* között (*Capitula de partibus Saxoniae*) találjuk a 2. *capitulumot*, amely az *asylum* jog védelmét biztosítja.

„Ha valaki az egyházba menekült be, senki őt az egyházból erőszakkal kiűzni ne merészelje, hanem maradjon békében addig, amíg meggyőződése szerint ő maga ott jelen van. Az Istennek és a

¹³⁰ Tomi V. Pars 1. 379–380. „1. Nullus de ecclesia ausus sit aliquem violenter abstraere, nisi ad ecclesiam confugiens armis se fortasse defensare voluerit. 2. Qui ad ecclesie porticos confugerit et non deposuerit arma, que tenuit, si fuerit occisus, percussor in loco sancto nullam fecit iniuriam nec ullam calumniam pertimescat. 3. Si quis de altaribus servum suum aut debitorem, non traditum sibi a sacerdote vel ab ecclesie custodibus, violenter abstraxerit, si onestioris loci persona est, ubi primum iudici de eo fuerit relatum, altario, cui iniuriosus fuit, cogatur exolvere solidos C, inferioris loci persona det solidos XXX. Quod si non habuerit, unde conponat, correptus a iudice in conventu C flagella suscipiat. Dominus vero servum, sive creditor debitorem recipiat excusatum. 4. Eos, qui ad ecclesiam vel ad ecclesie porticos confugerint, nullus contingere presumat, sed presbitero vel diacono repetat, ut reformet; et seu debitor sive reus, qui confugerat, si non meretur occidi, aput repetentem ecclesie cultor interveniat, ut ei veniam det, et exoratus indulgeat. Quod si debitor aliquis ad ecclesiam confugerit, eum ecclesia non defendat, sed presbiter aut diaconus debitorem sine dilatione restituat; ita ut ipse, qui debitum repetit, nequaquam cedere aut ligare eum presumat, qui ad ecclesie auxilium decurrit; sed presente presbitero vel diacono constituatur, intra quod tempus ei debitum reformetur. Quia, licet ecclesie interventus religionis contemplatione concedatur, aliena tamen retineri non poterunt.”

¹³¹ Teljes magyar magyar fordítása. *Lex Baiuvariorum* –A bajorok törvénye. Fordította, jegyzetekkel ellátta, az előszót és a kísérő tanulmányt írta Nótári Tamás, Szeged 2011. 163. A továbbiakban: Nótári 2011b.

¹³² Nótári 2011b. 13.

¹³³ Mt. 6. 14, 15.

¹³⁴ Nótári 2011b. 35; Legum I. Tomi V. Pars II. 1926. 276–278.

szenteknek és azon egyház tisztelete miatt kegyelmezzenek az ő életének és minden végtagjának. Továbbá javítsa helyre azt az ügyet, –amennyire lehetséges–, és ha már elítélték, így vezessék a jelenlegi király úrhoz és ő bocsássa őt oda, ahová az ő kímélete elrendelte.”¹³⁵

A szász jog viszont érdekes párhuzamokat is kínál bizánci rendeletünkkel. A 14. *capitulum* a gyilkos bűnt elkövetőkkel kapcsolatban szinte szó szerint megegyezik a konstantíni rendelkezésekkel: „Ha viszont valaki halálos bűnökért, melyeket titokban elkövetett, önként paphoz menekül és miután bevallotta, és bűnbánatot (*poenitentiam*) akart végezni, a pap tanúsága által, meneküljön meg a haláltól.”¹³⁶ A kommentár értelmezése szerint ez a felségárulás büntetése lenne, amely Nagy Károly előtt Szászföldön még ismeretlen volt.¹³⁷ A 14. *capitulum* tanulmányunk szempontból azért jelentős, mert jól mutatja, azt hogy VII. Konstantín törvényi szándékát a bűnüket önként bevalló elkövetőkkel szemben nem lehet csupán a császár egyéni keresztényi filantrópiájaként és a valóságtól elrugaszkodott cselekedeteként értékelni, mivel ez Európa nyugati felén, a szász jogban már korábban létezett.

Az 797-ben, Nagy Károly jelenlétében, összehívott gyűlés által elfogadott *Capitulare Saxonium* ugyan ismerte a világi *asylum* jogot bűnelkövetők számára, akik a királyhoz menekültek. Ezeket 10. *capitulum* szerint a királynak vissza kell adni a sértetteknek, hogy kivégezzék.¹³⁸ Ha pedig a sértettek beleegyeznek, lehetőséget biztosít a (belső területen való) száműzésre is, amely nagyon hasonlít a bizánci *perioriszmosz* büntetésére: „...Vagy egyszersmind azoknak beleegyezésével bírjanak arra engedélyt, hogy a gonosztevőt a feleségével és családjával és mindenével együtt otthonon kívül tegyék és saját királyságán vagy grófságán belül, ahol saját maga akarta, őt mintegy halottat, elhelyezzék.”¹³⁹ A 24. *capitulum* pedig az egyik grófságból a másikba menekülő bűnelkövetők rejtegetését büntette meg.¹⁴⁰

A *Lex Alamannorum* több részből álló gyűjteményében találunk is néhány rendelkezést, de ezek hasonlóak a többi germán törvényi rendelkezésekhez.¹⁴¹ A bemenekültet az egyházból nem lehet erőszakkal kivonszolni az egyház engedélye nélkül. A 817-ből való *Lex Alamannorum Karolina* 3. *capituluma* „A szabadokról vagy szolgákról, akik az egyházhoz menekülnek” címet viseli.¹⁴² „1. Ha valamely ember, üldözve valamely menekültet, akár szabadot akár szolgát, és az az egyház kapuin belülre menekült, semmilyen hatalma ne legyen az egyházból kivonszolni és őt az egyház kapuin belül megölni. Hanem az Isten iránti félelemből éljen az egyház tiszteletével, és kérdezze meg az egyház papját a saját szolgájáért, és kérje meg, hogy őt neki adja vissza. Addig annak a szolgának legyen jogos wadium, és az a bűn megkegyelmezett. Akkor az a presbiter adja vissza békében a

¹³⁵ Monumenta Germaniae Historica. Legum Tomus V. Ed.: Societas Aperiendis fontibus rerum germanicarum medii aevi. Hannoverae 1875–1889. 35–36. Továbbiakban: Legum V. „Si quis confugia fecerit in ecclesiam, nullus eum de ecclesia per violentiam expellere praesumat, sed pacem habeant usque dum ad placitum praesentetur; et propter honorem Dei sanctorumque ecclesiae ipsius reverentiam concedatur ei vita et omnia membra, emendat autem causam, in quantum potuerit et ei fuerit iudicatum mittat, ubi clementiae ipsius placuerit.”

¹³⁶ Legum V. 39. „Si vero pro his mortalibus criminibus latenter commissis aliquis sponte ad sacerdotem confugerit, et confessione data, agere poenitentiam voluerit, testimonio sacerdotis de morte excusetur.”

¹³⁷ Legum V. 39.

¹³⁸ „A gonosztevőkről, akiknek élete veszélyben van a szász jog alapján, kötelesek befutni.” „Mindenkinek elrendelte, hogy akármelyik ezek közül a királyi hatalomhoz menekült vagy annak hatalmában marad, mindegyiket ki kell adni azoknak (t. i.: a sértetteknek) hogy kivégezzék...” Legum V. 92.

¹³⁹ Legum V. 92. „aut una cum consensum eorum habeat licentiam ipsum malefactorem cum uxore et familia et omnia sua foris patriam facere et infra sua regna aut in marcu, ubi sua fuerit voluntas, collocare, et habeant ipsum quasi mortuum.”

¹⁴⁰ „Rablókról és gonosztevőkről, akik egy grófságból egy másikba menekültek. Ha valaki őket saját hatalmába visszaszerezte és hét éjjel magánál visszatartotta, hacsak nem azért, hogy bemutassa, a mi bannumunkat fizesse meg. Hasonlóképpen, ha gróf őt elrejtette és igazságot téve bemutatni akarta, és ezt igazolni nem tudja, veszítse el tisztségét.” Legum V. 43–44.

¹⁴¹ Monumenta Germaniae Historica. Ed.: Georgius Heinricus Pertz. Legum tomus III. Hannoverae, 1863. Továbbiakban: Legum III.

¹⁴² „De liberis vel servis, qui ad ecclesiam confugiunt.” Legum III. 68.

szolgát saját urának. 2. Ha a presbiter nem törődött azzal, hogy visszaadja azt a szolgát vagy megtagadta, akkor tartsa vissza magánál és gondoskodjon arról, hogy onnan a menekült ne szabaduljon ki. Ha a szolga kimenekült, a presbitert haladéktalanul kérdezzék ki, és ő adja vissza a szolgát az úrnak. Ha őt nem tudta megtalálni, hozzá hasonlót vagy helyette az árát fizesse meg.” 3. Ha erővel kivonszolta és egyházi jogsértést követett el, jóvátételként 36 szoliduszt, máshol 18 szoliduszt, az egyháznak, és a fredum bűne miatt 60 szoliduszt fizessen be a kincstárba. Mert törvény ellen cselekedett, és nem érvényesült az egyházak iránti tisztelet, és nem tisztelte Istent, és hogy mások megjegyezzék: a keresztényekben legyen Istenfélelem és érvényesüljön az egyházak iránti tisztelet.”¹⁴³

A 4. capitulum az asylumjog erőszakos megsértőiről is rendelkezik: „A szabadokról, akik az egyház kapuin belül embert öltek.” „Ha valaki szabad szabad embert az egyház kapuin belül meggyilkolt, tudja meg, hogy Isten ellen jogtalanul cselekedett és Istennek egyházát [ti.: bűnnel] beszennyezte: annak az egyháznak, amelyet beszennyezett 60 szolidusz jóvátételi összeget fizessen, a kincstár (hasonlóan újabb 60 szolidusz) fredumhoz jusson, a meggyilkolt törvényes szüleinek pedig a vérdíj (weregildum) legyen megfizetve.”¹⁴⁴

Ugyanezen szakasznak egy másik szöveghagyományában hasonló a rendelkezés. A 3. capitulum viszont már fővesztés büntetése alatt teszi kötelességévé a papnak az őrzésére bízott, ám a templomból kimenekült szolgálért járó jóvátétel megfizetését.¹⁴⁵ A *Lex Alamannorum* korábbi változataiban a fenti capitulumok szövege hasonló, így a *Lex Alamannorum Hlotarii*-ban és a *Lex Alamannorum Lantfridian*ban is, csupán eltérő capitulum számozással és eltérő jóvátételi összegekkel.¹⁴⁶

A száli frank törvényben, a *Lex Salicá*ban is hasonlóan érvényesült az egyházi asylumjog védelme. Chlothar király dekrétumának 7. capitulumá szerint:¹⁴⁷ „Senki a rablót vagy akármilyen bűnöst, – ahogyan az a püspökökkel elhatározott –, az egyház csarnokából kivonszolni ne merészelje. Ha merészelte, a kánoni törvények szerint bűnhődjön. Ha az egyházaknak, amelyekben körülfalazott csarnok nincsen, mindkét oldalról a falak által közbezárt területét vegyék figyelembe csarnok helyett. Senki bemenekülő az előbb mondott helyek kapuja előtt segítségért folyamodva ne mondja, hogy kimegy. Ha megtették és őket elfogták, ítéljék meg vétküket saját érdemük szerint. Hogyha bármely szolga elhagyva saját urát az egyházhoz menekül, ahol először az ura megérkezett

¹⁴³ Legum III. 130. „1. Si quis homo aliquem persequens fugitivum, aut liberum aut servum, et ipse intra ianuas ecclesiae confugiens, nullus habeat potestatem vim abstrahendi de ecclesia nec eum infra ianuas ecclesiae occidendi, sed ex timore Dei honorem ecclesiae inpendat et sacerdotem ecclesiae interpellat pro servo suo, roget sibi eum reddere et donet legitimo wadio, ut illa culpa ille servus cessa habeat. Tunc ille presbyter reddat in pace servum domino suo. 2. Si autem presbyter neglexerit reddere aut contradixerit illum servum, aput se illum conteneat et curam de illo habeat, ut exinde fugitivus non evadat. Et si evaserit, ille presbyter sine ulla dilatione perquirat et dominum restituat; et si ipsum invenire non potuerit, similem ipsius aut precium persolvat. 3. Si autem vim abstraxerit et iniuriam ecclesiae fecerit, componat 36 solidos ad ecclesiam et fredum solvat in fisco 40 solidos, quare contra legem fecit et ecclesiae honorem non inpendit et Dei reverentiam non habuit, ut et alii cognuscant, quod sit timor Dei in christianis, et honorem ecclesiae inpendant.”

¹⁴⁴ Legum III. 130. „De liberis, qui infra ianuas ecclesiae interfecti fuerint. Si quis liber liberum infra ianuas ecclesiae occiderit, cognuscat se contra Deum iniuste fecisse et ecclesiam Dei polluit; ipsam ecclesiam, quod polluit, cum 60 solidis componat, et fisco fredum acquirat, parentibus autem legitimum wirigildum solvat.”

¹⁴⁵ „1. Ha valamely ember az egyházhoz menekült: ha valóban szolga volt, a presbiter adja őt vissza az urának, úgy, ahogyan a törvény tartalmazza. Ha a presbiter ő előtte nem tudta igazolni, akkor minden gondviselése legyen rá, hogy az a szolga ne meneküljön ki, viszont az urának ne adja át, hogy az kivégezze. 2. Ha a szolga szökés bűnében volt és az említett pap nem tudta megtalálni, fővesztés büntetése alatt másik szolgát adjon, vagy az árát, mintegy a szolga kárpótlásaként. 3. Ha a szolga ura őt békében akarta visszakapni, és a presbiter erre törekedett, és akkor az a szolga szökésben volt, és a presbiter –azért, hogy visszaadja– nem tudta őt megtalálni, akkor másik szolgát ilyen fővesztés alatt adjon 12 szolidusszal vagy az árát...” (Szabó Pál fordítása) Legum III. 129–130.

¹⁴⁶ A 3. capitulum = L. A. Hlotarii I. 3–4 cap. (Legum III. 47.); L. A. Lantfridiana 2. cap. (Legum III. 92.). A 4. cap. = L. A. Hlotarii I. 5. cap. (Legum III. 47.); L. A. Lantfridiana 3. cap. (Legum III. 93.)

¹⁴⁷ Lex Salica. Herausgegeben von Johannes Merkel. Berlin 1850. 46. Továbbiakban: Merkel 1850.

közvetlenül adják vissza neki, ha igazolta magát. Legyen az, hogyha az árról megegyezett, kapja meg az árát. Ha a követelő figyelmeztetése ellenére mégsem akarta visszaadni, fizesse meg az árát. Legyen az, hogy ha úgy találja, hogy kibékíti az visszakapott ár, a szolga az úrtól kerüljön el.”¹⁴⁸

Továbbá ezt ismétli meg a *Lex Salicá*hoz hozzátartozó Nagy Károly császári *capituláréja* is. A 3. *capitulum*: „Azokról, akik az egyházhoz menekülnek” Eszerint: „Ha valaki az egyházhoz menekült, annak az egyháznak az előcsarnokában maradjon békében, ne legyen számára elkerülhetetlen belépni az egyházba és senki őt onnan erőszakkal kivonszolni ne merészelje. Viszont legyen megengedett neki az, hogy bevallja azt, amit cselekedett és innen a jó emberek keze által kivizsgálás céljából közterületre kivezessék.”¹⁴⁹

VII.

Végezetül nagyon érdekes ebből a szempontból a magyar jog vizsgálata. A XI. századi magyar írott jogban is ismert volt az *asylum* jog védelme. Ami azonnal szembetűnő, hogy a korai dekrétumainkban – a Iustinianustól eredő joghoz hasonlóan, de a nyugat-európai, germán törvényekkel ellentétben –, nincs meg ez a következetes szigorúság. Megállapíthatjuk, hogy az oly sok tekintetben nyugati, germán hatást mutató törvényeink nem vették át ezt a germán jogban elterjedt *asylum* jog biztosítására vonatkozó szabályokat. Mert, bár már Szent István II. dekrétumában (17. cap.) is megjelenik. De például a királlyal szembeni összeesküvés bűne alól nem nyújtott védelmet.¹⁵⁰ Komáromi László szerint ez a tényállás egyébként is hasonlít a bizánci szabályozáshoz.¹⁵¹ Azt hozzátehetjük, hogy már amennyiben valóban Szent Istvánhoz köthető ez a *capitulum* és nem egy későbbi, Kálmán-kori betoldás, mert megegyezik az 1112-ben megtartott II. esztergomi zsinat 2–3. *capitulumaival*.¹⁵² A megvakítás büntetéséről szóló korábbi, e folyóiratban megjelent, tanulmányunk (2011/2. június 15.) megállapítása szerint inkább volt alkalmazhatóbb az egyházban menedéket Kálmán király elől kereső Álmos és Béla herceg *asylum* jogára, mintsem Vazuléra.¹⁵³

Az *asylum* jog azonban – közvetett módon – nem Szent István, hanem Szent László dekrétumaiban bukkan fel a leggyakrabban. De elsősorban az *asylum* korlátozását szabályozza a kiszabandó halálbüntetés, vagy megvakítás büntetésének elkerülése elől. Itt viszont rögtön körvonalazódik egy másik magyar sajátosság. Ugyanis e dekrétumokban a halálbüntetés nem az emberölésért, hanem a lopásokért járt, amelyet nem írhatunk egyszerűen a Szent László-i „*ultra precium gallinarum*” szigorának számlájára. Míg a szándékos emberölés Szent István I. dekrétuma óta (14. *capitulum*) általában 110 arany *penza* adásával jóvátehető, addig véleményünk szerint –ha a keletről magunkkal hozott közösségi (nemzetségi) tulajdonszemlélet alapján nézzük– bármely közös tulajdon lopással

¹⁴⁸ Merkel 1850. 46. „Nullus latronem vel quemlibet culpabilem, sicut cum episcopis convenit, de atrio ecclesiae extrahere praesumat. [Quod si] praesumpserit, canonibus feriat. Quod si sunt ecclesiae, quibus atria clausa non sunt, ab utraque parte parietum terrae spacium aripennis pro atrio observetur. Nullus confugiens foris ante dicta loca pro operarum cupiditate se dicat exire. Quod si fecerint et capti fuerint, ad dignum sibi supplicium condemnentur. Quod si cuiuslibet servus deserens suum dominum ad ecclesiam confugerit, ubi primum dominus eius advenerit continuo excusatus reddatur, futurum ut si de precium convenerit, precium reddatur. Si tamen ad monitionem petentis reddere noluerit, precium solvat, futurum eum invenitur si placet receptum precium servus domino reformetur.”

¹⁴⁹ Merkel 1850. 47. „III. De his qui ad ecclesiam confugium faciunt. Si quis ad ecclesiam confugium fecerit, in atrio ipsius ecclesiae pacem habeat nec sit ei necesse ecclesiam ingredi et nullus eum inde per vim abstrahere praesumat. Sed liceat ei confiteri quod fecit et inde per manus bonorum hominum ad discussionem in publico perducatur.”

¹⁵⁰ „Si quis in regem aut in regnum conspiraverit, refugium nullum habeat ad ecclesiam.” Závodszy Levente: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények forrásai. Appendix: A törvények szövege. Budapest. 1904. 155.

¹⁵¹ Komáromi László: A bizánci hatás kérdése a középkori magyar jogban és a magyarországi egyházjogban. PhD. doktori értekezés (kézirat). Budapest 2007. 141. A továbbiakban Komáromi 2007.

¹⁵² Jánosi Monika: Törvényalkotás Magyarországon a korai Árpád-korban. Szeged 1996. 93.

¹⁵³ Szabó Pál: „*effodit oculos*” – A megvakítás büntetésének bizánci eredetű gyakorlatáról a XI-XIII. századi Magyarországon. *Jogelméleti Szemle* 2011/2 (június 15.) <http://jesz.ajk.elte.hu>

való megsértése nagyobb személyi kört veszélyeztetett és súlyosabb bűncselekménynek minősülhetett az egyéni sérelemnél.

Szent László legkorábbinak tartott, ún. *III. dekrétuma* a lopás büntetéseivel (halál, megvakítás, vagyonelkobzás, orrlevágás, szolgának való eladás) kapcsolatban még nem említi az *asylum* jog védelmét (II. dekrétum 6–8.). Az *asylum* azonban nem általában, hanem csak a lopás vonatkozásában bukkan fel. A *II. dekrétum* már egyértelműen László nevéhez köthető és a lopás miatt kiszabandó halálbüntetés elől védi meg bizonyos esetekben a templomba bemenekült elkövetőt. Így az 1. *capitulum* a szabadokra vonatkozóan elismeri az *asylum* jogot: „*Jónak láttuk azt is, hogy magát a tolvajt, ha nem fut a templomba, akasszák fel, és egész vagyona vesszen el.*” (Körmendi Tamás fordítása).¹⁵⁴ A templomba menekült tolvaj szolga is –megváltás fizetésével– mentesül az orrlevágás végrehajtása alól (2. *capitulum*). Azonban a 12. *capitulum* egy részlete már korlátozza az *asylum* jogot. „*Ha valamely szabadot vagy szolgát lopáson kapnák, akasszák fel. Ha pedig, hogy elkerülje az akasztófát, a templomhoz menekülne, a templomból kivezettetvén vakítsák meg.*” (Körmendi Tamás fordítása).¹⁵⁵ Itt jól látszik, hogy e szabály más törvényhozási alkalom eredménye, hiszen a lopásra vonatkozó *asylum* szabályok is eltérnek. A tetten ért és templomba menekült tolvajt (szabad, szolga) kihozzák onnan, a halálbüntetéstől megmenekül, helyette azonban megvakítást alkalmaznak. Mindez Bizáncban nem, de Európa nyugati felén elképzelhetetlen lenne.

Elsőként adódik –eddiggi ismereteink alapján– a nyugati, frank–germán jogi régió szabályozásával összevetni e *capitulum*okat. Be kell látnunk, hogy ezekkel nem rokonítható, mert ott elsősorban az *asylum* jogot védve annak megsértését büntették, általánosan megtiltva a templomból való erőszakos *abductiót*.

Keletre tekintve viszont Szent László dekrétumainak több cikkelyeiben már eddig ismert a bizánci hatás. Közismert például ez az I. dekrétum (Szabolcsi zsinat) klerikusok házasságának szabályozásában. A 3. *capitulum* szerint például: „*Azon papoknak pedig, akik első és törvényes házasságot kötöttek, időlegesen engedményt adunk...*” (Nótári Tamás fordítása).¹⁵⁶ Valamint a büntetőjogban a testcsonkító büntetések használatában.¹⁵⁷ A 15. *capitulum* kézlevágást említi. „*Ha valaki az elsejei összejövelekről áldozópapjának vagy testvéreinek engedélye nélkül távol maradna, kezét, amellyel testvériséget fogadott, tíz pensával váltsa meg.*” (Nótári Tamás fordítása).¹⁵⁸

Mi ezekhez hozzátehetjük azt is, hogy a templomból való kivonszolás lehetősége –más bűncselekmények esetén– még I. Iustinianus 17. novellájának VII. *capitulum*ából eredt, de láttuk, hogy Bizáncban előszeretettel alkalmazták a gyakorlatban.

Véleményünk szerint azonban ez a bizánci hatás még tovább bővíthető, de rejtettebb rétegekben kell kutatni. A lopással kapcsolatos halálbüntetéssel szembeni *asylum* jogi szabályok büntetéskiszabási gyakorlatában találunk még rokonítható elemeket. Itt nem konkrét jogszabályok átvételéről van szó, hanem inkább (bírói) büntetéskiszabási–büntetésátváltoztatási gyakorlatról, amelyet utóbb talán dekrétumba foglalva kívántak megerősíteni. De ennek felismeréséhez figyelembe kell vennünk azt a magyar sajátosságot, hogy nálunk nem az emberölésért, hanem a lopásért kiszabott halálbüntetés esetén nyújtott az *asylum* a bizánci gyakorlathoz hasonló védelmet, vagy legalább is megvakításra átváltoztatott büntetésenyhítést.

¹⁵⁴ Írott források az 1050–1116 közötti magyar történelemről. Szeged 2006. 111. A továbbiakban: Írott források 2006.

¹⁵⁵ Írott források 2006. 115.

¹⁵⁶ Írott források 2006. 148; Komáromi 2007. 77.

¹⁵⁷ Komáromi 2007. 136.

¹⁵⁸ Írott források 2006. 152.

Mert a fentiekben ismertetett bizánci gyakorlatnál is láttuk, hogy az *asylum* jog Bizáncban sem nyújtott védelmet minden bűncselekmény büntetésétől, így az összeesküvéstől sem. De amennyiben védelmet adott a halálbüntetés végrehajtása alól, akkor helyette –a száműzetést nem számolva– leggyakrabban a megvakítást alkalmazták, vagyonelkobzással. Ezzel a büntetékiszabási joggyakorlattal viszont a lopás halálbüntetésének esetén Szent László II. dekrétumának 1. és 12. *capitulum*ai mutatnak szembetűnő hasonlóságot.